

МЪЧЕНИЕ НА НИКОЛА НОВИ СОФИЙСКИ

Житие и живот, повест и сказание за светия и славен Христов мъченик Никола Нови, пострадал в славния град Сардикийски, наречен Средец, и за мъчението му чрез предателство. Написано от последния между дяците Матей, граматики ламбадарий на същата света и велика църква Сардикийска

Днес, прочее, виждаме величината на богатството на божествената благодат да се разпространява обилно навсякъде и по внушение на пресветия дух всичко, що е под слънцето, да се просвещава чрез благоразумие, както някъде написа великият между пророците Йоил дивни: "Говори Господ, рече: "Ще излея от моя дух върху всяка плът и ще пророчествуват вашите синове и дъщерите ваши." Затова прочее словата пророчески и на светите апостоли, както подобава, са боговдъхновени и чрез тях се просвещава всеки, който с вяра в духа живее. И оттук, сякаш от някакви многоклонести и

доброплодни дървета, приемаме безсмъртна храна и сладкоуханна хладина ние – пътници в този видим и суетен живот, а най-вече тези [от нас], които заменяме чрез тяхната сянка с прохлада греховете от далечния – уви, измамен! – път и от душетления зной. И [словата] създават немалка утеха за душата, щом някой любоизкусен човек се взира усърдно; а също и нас, по-бодрите, издигат към предстоящите трудности на пътя; облекчават по някакъв начин или – по-точно казано – окриляват и ни карат да летим от земното в преви-сините; и съдействуват мислено с мислените и невеществено с невеществените умове; и се сподобяват да достигнат даже до самата онази неизразима слава на престола божи, макар че е дръзко да се каже! – тъй като "Бог никой никога не видя", рече Богослов. Но божественото слово отговаря за тези, които живеят по Бога: "С отца и с духа ще дойдем и ще направим дом при него." И още каза: "Вярващият в мене, той пребивава в мене и аз в него." Оттук светците, познали този път, вървяха усърдно и постигнаха онези неизречени неща, които "окото не видя, ни ухото чу, нито в сърцето човешко не бяха положени нещата, що Бог приготви за обичащите го пътя, за който и пророкът, молейки се, говореше: "Пътищата

твои, Господи, покажи ми и на твоите пътеки научи ме, пътя, по който преминават ангелите, пътя от земята на небето и – да кажа кратко – пътя, чието начало е страхът божи и чиято глава е Христос, както сам той в светото си евангелие рече: "Аз съм истинският [път], вървящият след мене не ще върви в тъмнина."

О, блажен зов! О, сладък глас! Него последваха тези, що бяха някога блудници и станаха целомъдрени, и тези, що бяха някога разбойници, а сега – райски жители, що бяха някога гонители, а сега – проповедници. И някогашните грешници забравиха преткновения път и станаха праведници. И защо да говоря много? Богатите прочее възжадуваха нищета в Христа и бедните се обогатиха с упование, и немощните станаха силни, и грубите се преумъдриха. "О, дълбина от богатство на премъдрост и разум божи! – ще кажем заедно с блажения Павел. – Понеже съдбините му са непостижими и пътищата му са неизследими!"

Но кой не ще се удиви или не ще се ужаси от преславните Дела на нашия Бог, който пожела да ни покаже толкова благодеяния и духовни дарове? А най-преславно е, че безкнижните на свой ред показва като витии и направи рибарите мъдреци и чрез тях вселената улови!

Видяхте ли, възлюбени, силата на божествените слова? Усвоихте ли от тях тайната на неизразимата божествена премъдрост? По-добре е нея да купувате, нежели злато и сребро, и драгоценни камъни. Защото всичко, на което се отдава почест, е недостойно за нея – така рече Соломон. А за мене о свещено събрание, следва да се удивлявам, че от века, та чак до днес премилостивият владика никак не ни оставя без благата си промисъл и посочва труженици за пречистите си божествени заповеди, и чрез тях превръща словата си в дело.

Принеси, прочее, та да изтъкнем не когото и да е друго, но блажения Никола, най-добър като никой друг пазител на Христовите заповеди; той не е измежду древните, ни измежду проявилите се в гонение светли и добропобедни мъченици и изповедници, които достойно пострадаха заради Христос, но – от днешните времена и години и преди немного дни чрез страдание премина попрището на преждеречения онзи блажен път; смятах, че вие сте очевидци на немалките му храброст и търпение...

Елате, прочее, да призовем общо благодатта, която го прослави, и като имаме словото за застъпник, да се възвисим към подобаващо

начало на делото, проникващи сякаш във всяко любочестие на добродетелта на мъжа. Защото мисля, че е добре почестта да се разпространи, доколкото е възможно, и отвсякъде да се състави тази свещена и чудна повест.

Но моля за кратко да ми дарувате [едно] от добропослушните ваши сетива – слуха, и още – да не изпитвате срам заради неумението на изречените неща, нито да [ме] укорявате, понеже и аз в подобно начинание съм от всички по-негоден. Заради това и отлагах словото и досега задържах порива на душата чрез юздата на страха, понеже познавах своята грубост в думите и немоцта и низплъзновението на ума. Но някои свещени мъже, натоварени [да водят] словесните овце на Христовото пасбище – те именно, движени от ръката на Светия дух, пожелаха да изложим всичко за мъченика и, написано, да го предадем на светата църква. И така, укрепени с техните молитви, залавяме се за полезната повест. Тъй като и от апостолското учение бяхме предопределени да се покоряваме на наставниците, та заради тях, забравил своята немощ, аз презрях трудността на словото, а най-вече – бях обхванат и от немалък страх да мълча за божественото и се изплаших от страшната опасност за оня роб, който, приел от владиката талант, безполезно го зарови в

земята. Защото опасно и пагубно е да се скрива божественото и да се предава на дълбините на забравата; и не малка опасност носи за душата да се премълчават делата божи и да не се разгласяват! Понеже чухме как ангелът рече някога на онзи дивния Товит, когато той отърси слепотата от очите си, заповядвайки му да пази царската тайна, а божиите дела да разгласява преславно. Така и за нас е необходимо да разкажем донякъде за многостралния.

И щом съставяме началото на повестта за него, нека да бъде призована самата сила на Светия Дух, укрепила мъченика. И освен това горещо моля всички вас да се помолите, та да обогати с благодатта си нашия ум и мисъл, за да говорим и да чуваме; и по великата си милост да обучи в ум невежествената грубост, да не би от незнание желанието да съгреши, като докосне свещеното с разперени ръце и като разказва и вниква свръх отреденото...

Затова ще бъде достойно преди всички други неща да спомена раждането и отглеждането на блажения, понеже и те не са безучастни за ползата и сладостта; а след това – за живота и за добродетелта на душата му и другите неща за мъчението му; прекрасните битки, в които и получи блажената за Христа кончина.

Градът, наричан Янина, в Тесалия откърми добрия кълн на този славен и велик мъж. Този град е по-хубав от немалките градове и местни чифлици по цяла Македония, защото сам се сдоби с такъв мъж на добродетели, дивния Николай, издънка от това място – родина и градина, що първа се наслади на неговите добродетели, а и сега, и още получава полза; и не стига това, но и с чудеса се насища заради благия и непокварен начин на живот.

Той се ражда от богосъчетаните съпрузи, казвам – Мартин и Ефросина. Те бяха боголюбиви и живееха непрекъснато праведен живот според християнската вяра. За това свидетелствува тяхната ръка, щедра за нуждаещите се, и скромността и изобилието на милосърдието, което те следваха.

И за да се принася плод на божествените храмове, те благопринесоха даже повече; сиреч доблестния Николай, възпитаника на голямото им благочестие и на добрите им дела.

Раждането на блажения се дари на неговите родители заради молитвените [им] молби. А те се молеха на даващия милосърдие и благославящия годините на праведния. Но понеже бе редно той да бъде просветлен със светлината на кръщението, макар да беше преди раждането си просветен и обречен на

Христа агнец, просвети се чрез банята на кръщението и бе наречен Николай заради любовта, която родителите му имаха към светия и великия христов архиерей Николай, Мирликийския чудотворец, та като него и той да понесе името Христово пред властители и князе. Той бе помазан с миро, той, който щеше да бъде духовно миро вън от църквата Христова. Това родителите му вече виждаха и отправяха достохвална благодарност към Бога, говорейки: "Творче и създателю, Боже, Ти, който си създал с едно движение на ръката всичко видимо и невидимо, Ти, който си благосклонен към смирението на своите раби и си дал по великата си милост плода на нашите утробы, на Теб го поверяваме, благи закрилнко на младенците и всяко живо същество. Ти благоволи да приемеш своето от своите, затова на Твоята щедрост поверяваме отрока. О, владико и царю, нека той бъде приет от Тебе, дарилия ни го, като кадило благовонно, на което ние сме родителите чрез Тебе!"

Такива и подобни на тях достохвални молитви и молби отправяха те за благодареното им и любимо чедо. А момчето напредваше по разум и мъдрост и се подчиняваше, както е редно, на своите родители. То им подражаваше във всяко добро дело, сияеше с целомъдрие и ум и пазеше

себе си с голямо старание; от детинство се грижеше да се опази в истинската вяра и да върши дела, угодни на Бога. Родителите му го виждаха да преминава от детство в юношество все такъв, веселяха се и се радваха от душа. За прекрасната му младост, а още повече за добродетелите на неговата душа, се отнасяше Соломоновото: "Мъдър син весели баща си" и прочее. Така родителите му го възпитаваха с богобоязън и голямо благоверие и чистота и го научиха на всякакво благонравие, а най-вече – на боголюбие. За него те винаги отправяха непрестанно към Бога своите молитви и се грижеха много за любимото си чедо, понеже имаха силна любов към него. Блаженият правеше и извършваше такива и подобни дела от крехка възраст. Заедно с Давид и той пееше: "Кажете ми, Господи, и ще разбера." И: "За мене е добре да се прилепя към Бога." И винаги се поучаваше [от думите]: "Да се уповавам на Господа, моето упование!" И беше, възлюбени, сякаш доброплодно дърво, насадено, както е казал пророкът, "при водни извори, което, щом му дойде времето, ще даде своя духовен плод." Или също: "Като финиково дърво той бе насаден в двора божи." Молеше се: "Положи на камък нозете ми и насочи моите стъпки, и вложи в устата ми нова песен за нашия Бог. Ти си моят

покровител и за Тебе винаги е моята песен." И: "Научи ме, Господи, да изпълнявам Твоята воля, понеже Ти си моят Бог и на Тебе съм посветен от майчината си утроба." Така с молитви постоянно и навсякъде се ограждаше, а и се стараеше непрекъснато да слуша при четенето на божествените думи, та с тях да укрепва всецяло своя ум, сякаш ги произнася с езика си и сякаш носи книгата в мисълта си. От младини, както казахме, той бе свикнал да посещава Божиите храмове. Когато се четяха свещените думи, той стоеше прав, цял погълнат в четенето, без да отпусне колене, без да бъде обхванат от леност, без да дреме при четенето, но стоейки, целият бе слух, та нищо от прочетените неща да не му убегне. И така сам себе си правеше достоен дом на Владиката и пожела да се подслони в [прочетеното] според божествения Давид.

Така живееше блаженият Николай, когато, след известно време, родителите му отдават последна дан. Той остава приемник на техните молитви и едновременно – на наследството. И прекарваше дните си в страх Господен, превъзхождайки всеки превъзнасящ се, потискайки яростта и всяка порочна мисъл, така че да не бъде овладян [от тях], та не само да не отмъщава на огорчилиия го, но да му

отвърща с добрини. Притежаваше и благопослушание пребезмерно, както никой друг. Залягаше в занаята и от него изкарваше даже повече от потребното, така че да може и на нуждаещите се по възможност да протяга подкрепяща десница. Защото общарството е апостолско дело на бедния, а него, ще кажем, той изучи добре.

Докато живееше така, идва му наум добро намерение, обмисля с добра воля и спомнил си евангелското слово на Христа "всеки пророк не е почетен в отечеството си", поиска доброволно да странствува заради Христа, а не да заляга в житейските работи.

Бог, който урежда всичко за наша полза, грижи се винаги за нашето спасение, Бог, който някога каза на Авраам: "Излез от земята и от отечеството си и отиди в страната, що аз ще ти покажа", направи да се случи същото и със славния Николай. И на този нов Аврам не бе заповядано нищо по-малко. Той се разпалва като елен за водни потоци, вѳоръжава се като Давид срещу невидимия Голиат, взима, според древното сказание, три камъка, сиреч вярата, надеждата и любовта и разпоредил се добре с наследството, слага край на пребиваването в родното място. Прочее, той се разделя със сродници, познати, прелюбими братя и роднини

и, казано накратко, с всички многообичани, малки и големи. Той вече не предпочита любовта на сродниците пред божествената любов. Защото Бог ни и създаде, и спаси, а те често – които възлюбиха, тях и погубиха и ги предадоха на вечна мъка. И не е чудно! Та нали предпочелият любовта към света пред любовта към Бога погубва и себе си с обичания?!

Възприел такива и подобни на тази мъдрост, той се грижеше за бъдещето, така че божественото вече занапред да не го напуска. Всички познати го целуваха и го изпращаха със сълзи, защото любовната връзка е приучена с болка да се откъсва от обичното. Но Николай, наставляван от божествения дух, побеждава, макар те и да не желяеха това. Тогава прочее, тогава всички мислеха, че се разделят с душите си. И се сбъдваше пророческото слово: "Незлюбивият и праведникът се прилепиха към мене." Накрая той прие от всички молитвен благослов и оставяйки ги в мир, тръгна по пътя, водещ напред. Той имаше спътник – ангел-пазител, който го напътствуваше и подкрепяше. И вървеше, целият обгърнал се в страх пред Господа, и така отправяше непрестанно и от сърце молитвите си към единия прещедър Бог, говорейки:

"Погледни, Господи, от светите си висини, насочи ме по стъпките на Твоите заповеди! Покажи ми, Господи, пътя, по който да тръгна, понеже на Тебе отдадох душата си. Законоположи ме в Твоя път, та благият Ти дух да ме отпрати в правоверна земя, заради Твоето име, Господи мой!"

Като се молеше с такива думи, доблестният Николай разхлаждаше с тях зноя и тежестта на далечния път. Сякаш крилат, той бе привличан от далечното! Но кой ще разкаже за неговите усилия и мъките, що обичайно изпраща по пътя на праведните мъже дяволът, ненавиждащ винаги доброто? И блаженият Павел, изкушен от него, казваше: "Братя, беди по пътя, беди в планините, беди от разбойници" и подобни неща. Много такива претърпя пребоголюбезният, но укрепен чрез вярата, пренебрегнал напълно всички споменати беди, той само на единия Бог разкрива всичко и нему възлага цялата си надежда за спасение. Така, благодарейки и вървейки дълги дни по мъките на пътя, наставляван от Светия дух, постепенно стига до Средецката земя. Той благодари премного на Бога за това, понеже от дълго време желаше да види прелестта на онова дивно място. И неговото желание не му бе отказано, но чрез промисъла на Всевишния

всичко му се даде, както искаше. Нали чуваме, че и пророкът пророкува за това: "Господ изпълнява волята на боящите се от него и ще чуе тяхната молитва и ще ги спаси." И още: "Желанието на сърцето му изпълни и от искането на неговата уста не го лиши." И: "Господ ще изпълни молбите ИМ."

И по достойнство! Защото тук Николай щеше да се увенчае с венеца на мъченичеството! Така благоволи непостижимата дълбина на съдбините – Божията промисъл, та неговият угодник да се прослави в такъв прочут град!

Това място, възлюблени, е почетно и наистина достойно за разказа. И ако искаш накратко да побеседваме за него, ще имаш преголяма полза.

Този Средец, както казахме, е един от прочутите големи градове в Македония и ми се струва, че друг такъв няма по цяла Македония. Това е засвидетелствувано от мнозина и се засвидетелствува и до днес от пътешествуващите по света. И казват, че никъде нямамо равно на споменатото място – не само в македонските предели, но и в Арабия, Палестина и Египет; сред източните, че и сред западните земи – сиреч Илирик, цяла Диоклития, а и в обширните Италийски области. Той ги превъзхожда не с обширност или с някакъв голям градеж. Защото каква ли е

ползата от многопрославения Кизикийски храм и от изкусно построените му колони, или от Йосифовите житници, или – още повече – от недобре пресметнатите стени на кулата в Сенарското поле, или пък на многоусърдно построения дом в Ефес, що не бе от полза за съградилите го.

Видяхте ли, че всички споменати градове и красиви здания не само бяха осъдени на дълбока забрава, но и че презрението към тях е засвидетелствувано от книгите? Понеже Бог не благоволи чрез величието на красивите здания, нито ги желае – Той, имащият за престол небето и земята – за подножие: "Моя е вселената, казва Бог, и това, що е в нея." Тези неща ставаха преди, а сега тук не е така, но всички са смирени, всички скромни. Това личи по благочестивите, благоговейни и мъдри жители, живеещи в тях чрез добродетели, както нататък словото постепенно ще разкаже. Пък аз дръзнах да напиша доколкото можах донякъде, та да довърша обещаното и да усладя слуха на слушателите с полезна реч. И нека няма сред нас невярващ, нито някой, който смята, че пишем от себе си. Не, моля! Нищо свое не казваме, но онова от божествените писания, което намираме разпръснато тук и там. Събрал всичко отвсякъде, аз ги предложих на вашето

благочестие; и те ще бъдат за верните още по-сладки от медена пита. Чуй пророк Давид, който казва: "Колко са сладки на гърлото ми твоите думи! – по-сладки от мед на устата ми" и така нататък. Ако и великият Мойсей написа благоразлични неща за земята, най-вече – за обетованата и най-добрата, то кой ще сгреша много, ако оприличи Средец на нея? Но там, прочее, пророкът я похвали достолепно, сравни я с Рая и рече: "Вдигна Лот очите си и видя и ето – беше напоявана като Рая Божи" и така нататък. Наистина и ние сега тук ще напишем по достойнство за нашата [земя]. Както благодатта на евангелието превъзмогна старозаветните сенки, така не е чудно, че и ние, намиращите се в новозаветната благодат, може да сравняваме писаното от нас със Стария завет. Но аз прочее показвам как да се говори за тях и докоснал се според притчата с върха на пръста си до свещеното слово, сам аз нямам възможност, нито сила за изложението на словото, ала любовта на мъченика, както казахме, ме привлича, измъчва мисълта ми и ме принуждава да говоря. Но ви моля да ме изслушате и ще видим какво ще ни разкаже поведатта.

Понеже нашата дума е за споменатия Средец, той добре е наречен "Средец" от премъдрите, тъй като не се намира ни на Изток, ни на Запад, а някак по средата. Когато синовете на великия Константин прекъснаха враждата и спряха междуособните войни, които щяха да водят поради ревност за вярата, те свикаха събор в същия град. Този събор се събира при царуването на Константин, сина на Константин Велики, Този цар се присъедини към арианската ерес и на Първия вселенски събор се стараяше да промени преданията. А неговият брат, Конста Стари, който владееше Рим, научи от съобщението на тогавашния папа, в послание заплаши брат си с война, ако не престане да смущава църквата и да разклаща правата вяра. А той, макар и да беше се отклонил в арианството, както казахме, но беше мъж много добър и от добър и свят корен. Въпреки че бе измамен от някакъв монах, но от цялата си душа изпрати отговор на брата си, та да се търси правотата на вярата и че ще се стараяе тя да се утвърди. Двамата самодържци сметнаха правилно и заповядаха да се свика от всички страни събор на богоносните свети отци и да се пази вярата, която те ще завещаят. Затова по тяхна заповед се събраха 341 епископи в Сардиния, наречена Средец.

Участниците постановиха да се потвърдят онези неща, които бяха приети от отците на Никейския събор и над всичко – съставения от тях Символ на вярата. Те повелиха и да бъдат предадени на анатема тези, които посмеят да го променят. Освен това съставиха 20 правила, носещи сила и едновременно – обща полза на Христовата църква. И така благославят този чуден град, след което всеки от тях се завърна с мир в своя край. Оттогава, та до днес, чрез молитвите на светите отци, не отстъпва от него божията благодат; за това ще намериш най-сигурно сведение, ако потърсиш усърдно и добре. А нашето слово нека продължава по реда си.

Средец се намира недалеч, в пределите, така да се каже, на Голяма Европа. Около себе си има и превисоки планини. С тях е обкръжен като с крепост и се напоява обилно от сладките води, изтичащи оттам. Има и много свежест на въздуха, особено по време на жътва; тя чудесно разхлажда знойното бreme и прогонва от всичко живо голямото зло на болестта. Но в полите на неговите преславни планини заедно със студените води, както се каза, извира обилно и горещи води. Много пъти обхванатите от различни страдания се избавят чрез Христовата благодат с потапяне в тях. И не малко други

подобни неща ще откриеш, ако имаш време да се задълбочиш. Такава е местността и е самата ѝ сърцевина се намира преславният и достохвален град София, наречен днес Сардикийски и Средецки. Не можем да изкажем достойно, както вече се спомена, великолепието на този град! Но, длъжни сме, от многото да отберем още малко и него да предложим на ваша милост! Но, което сме пропуснали, накрая ни изглежда по-значително, наистина по-значително от първото. Ако това се отнася за голямата слава на тази земя, колко повече пък – за нейните жители. Редно беше да спомена двама или трима от тях и така да удовлетвори поведението, та неразбиращите достатъчно, взели пример от тях, да разберат добродетелта и на другите. Когато слушаш за жителите, да не помислиш за земните. Не, но за небесните жители, които някога са ни били съграждани, а сега са съжители на ангелите. Послушай! Казвам за блажения и велик светец, който наистина е свят, свещеномъченика Терапонт. Той беше жител на това място и презвитер на светата божия Сардикийска църква. От божествените писания научихме, че той, след като живя добре и с много добродетели, по време на гоненията от престъпните езичници беше затворен заради

изповядването на Христовата вяра. Подир много мъки и оскърбления, окован в тежки вериги, той бе изведен от своя град и на разстояние един ден път стигна мястото, където бе посечен и прие блажената за Христа кончина. Говори се, че след посичането на блажения, там, където е изтекла неговата кръв, след известно време израснал голям дъб. И сега той може да се види; ония, които отиват там с вяра, получават различни изцеления.

Научихме и за великия сред постниците свят и преподобен наш отец Иван, рилския пустинножител, наистина земен ангел и небесен човек, че като цвят е израснал от гореспоменатото място и е живял в него. Той счете всичко видимо съществуващо за несъществуващо и взел на рамо кръста, според евангелието, последва Христа. Бог толкова го прослави чрез чудеса, че и след смъртта му неговите свети мощи изпускат обилно миро и носят преславни и вдъхващи страхопочитание изцеления от всякакви страдания. Но най-чудното е, че те помагат не само на верните, но и на неверните и на езичниците, за да изобличат тяхното неверие.

И друго нещо, що не ви е неизвестно, ще ви припомня, ако вашият внимателен слух любочестно благопожелае. Говоря за светия,

великия и многострадалния Георги Нови, който в този славен град живя във всякаква добродетел, в целомъдрие и чистота. Той прекарваше живота си благородно чрез доброизкусния златарски занаят. Така след известно време и той самият възсия, по думите на пророка, като злато, седмкратно пречистено, заради непорочната и православна в Христа Бога вяра. За изповядването на Христа, след много мъки и рани, сиреч: бой, вериги, мъчения в тъмница – той пострада преславно от богопротивните. А накрая бе изгорен в огъня и като непорочна жертва се пренесе на Бога. Неговите мироточиви и свети мощи дават изцеление от различни недъзи на онези, които с вяра му се молят. Те пребивават в ковчег по всички свети църкви на града. И до ден днешен им се кланят достохвално всички, получаващи просветление и душевна полза, всички, въздаващи хвала и слава на Христос, истинният Бог наш, прославил така своите светци.

Но прочее за малко словото за похвала и за повествование не ни отмина, та да предаде чрез писанията на Христовата църква и това, което се отнася за наистина единоправния и единоименен на първия светец, понеже и той се наричаше Георги. Той бе възделен и от Бога, и

от хората и истински мъченик. Негов род и кърмител, а още повече родина е самият този вечнославен град. Поради дяволско коварство той си навлече, завистта на недостойните измаилтяни заради красотата на своя мъжествен образ. Те не понасят да гледат сияещата над него светлина на Светия дух и го принуждават да се отрече от Христа и да се обърне към техния лъжлив обряд. Обаче доблестният страдалец не допусна до слуха си съблазните им и заради истината понесе побои с тояги, люти рани, мъки, окови и затвор. Разпалван от любов към Христа, той страдаше, сякаш тялото му бе чуждо. Като го видяха с душа много по-твърда от диамант, подобен на лъв, готов за лов, пренебрегнал гореказаните мъки, те бяха съвсем изумени. А той чрез Светия дух се облече в ревност и сила, преславно изрази пред всички непорочната вяра, дръзновено стана изповедник на Светата Троица и предпочел смъртта за Христа пред временния живот, казваше на стоящите около него: "За мене Христос е живот, а смъртта – придобивка." И още: "Нищо не може да ме отлъчи от любовта Христова – нито скръб, нито притеснение, нито меч, нито огън и други подобни на тях." И защо напразно полагате усилия, защо – такива мъки и страдания, о

прельжовномъдри?" Така при това изобличи както подобава тяхната гнусота, и то дотолкова, че те да се възправят в гняв, което и стана. Изведнъж го грабват от съдилището и – безумни – слагат върху му убийствени ръце. И сред града го предават на смърт, като го окачват на дърво. А достохвалният христов мъченик прие, след Христос своя Бог, чашата с желаното питие и като благодареше, отиде при Бога.

Разказва се от достоверни свидетелства на някои христоролюбци, които са били там, в оня час, че преди да окачат блажения, той стоеше под дървото за обесване и войниците го събличаха. Както някога стана с Христос, моя Бог, при кръста, така събличаха и следовника на Христа. И още, както се разправя, когато той се помоли и предаде Богу дух, те, беззаконните, виждайки това преславно чудо, се побояха, веднага оставиха дрехите на светеца и окачват облечено честното му тяло. Те изпълняват послушно заповедта на съдията, но и това бе достойно за преславното чудо. Защото бе заповядано тялото му да престои три дни на дървото по време на самата жътва. Тогава слънчевият зной жареше силно, а и близо до мъченическото тяло в разпалена пещ се топеше желязна руда. Така те намислиха да напакостят по-много на мъченика, та чрез двойната

горещина да покажат някакво тление в светото тяло, понеже още дишаха като пламък завист срещу него. Но се виждаше, че свещеното и многострадално тяло бе наистина като крин или като благоуханна цъфтяща роза и че изглежда безсмъртно и живо, противодействащо на завистта. Светозарното му лице бе оросено с някаква свещена влага; един Бог знае как се виждаха ясно капки като бисери; те благоухаеха на всички.

Но как да говорим? Задържането на словото не ми дава възможност, нито сега имам време да пиша за това, понеже за тези неща се изисква най-грижлива работа и внимание. Но, като съкратим, нека разкрием каквото можем, та мъчениците да не останат недоволни от нашето нехайство и да не бъдем осъдени поради леност.

Прочее гореспоменатият доблестен страдалец бе погребан от благоверни хора, след като бяха измолили честното му тяло. Лицето му, възлюбени, бе просветлено като на Мойсей. Почетоха го достохвално с псалми и химни, и духовни песнопения и с любов и сълзи бързо го закопаха, понеже се бояха от насилието на безбожниците; та да не би те да посегнат някак недостойно върху мъченическото тяло. Но за тези неща – достатъчно! Мисля, че не ще сгреша

спрямо този, ако ли разказвам и още житието на други подобни, но другите ще оставим заради продължителността на пътя на повестта, а ще речем накратко само за майката на мъченика и така ще удовлетворим словото.

Още докато нейният син, блаженият Георги, беше в тъмница, окован в тежки железа сякаш злодей, тази христоролюбивата се стараяше, като го поучаваше и го подтикваше към подвизи. А когато го видя, претърпял смърт за Христа, тя, изстрадайки по майчински, както подобаваше, отправяше голяма благодарност към Бога, сподобил плода на утробата ѝ да се пресели и причисли към мъчениците. Виж ми освен това и добродетелта на нейната душа! Когато разбра, че синът ѝ ще виси три дни, тя прие образа на мироносиците, седна при тялото на мъченика и сложила нозете му в скута си, целуваше ги, като прекара гореказаните ноци и дни сама, само със сина си. Кой ще изрече острието и пламъка в сърцето ѝ за нея, която претърпя всичко заради божествената любов. След 40 дни и тя самата предава своята душа Богу и е погребана близо до ковчега на нейния син и мъченик.

Но добродетелта на споменатите дотук мъже и жени е достатъчна! Ние предложихме на ваша милост по нещо накратко за споменатия град Средец и за жителите. Защото рече "при двама

или при трима свидетели всяка дума се потвърждава". А жителите наистина са повече небесни граждани, за които, според апостола, светът е недостоеен, а техните мъчения и жития се описват достохвално по-подробно в божествените книги.

Това, братя, добре разбрахте и с тях онази земя се слави, както вече произнесеното слово каза. Но тя [се украсява] и с всекидневното въздигане и утвърждаване на пресветите божествени църкви по целия град и наоколо, надминавайки околните земи с цялото си съвършенство. Защото в тях непрекъснато се отправя към Господа Бога славословие, нощно и дневно. Така и великата света божия и апостолска Църква сияе сред града, като невеста нагиздена, и застава, красейки се с делото си, пред своя жених Христос. И призовава чрез пророческите песни: "Украси се моята красота повече от всяка градина." И още: "Изнемогнах, о женише мой, аз от твоята любов." Приела в своята вътрешност, тя пази честните чудотворни мощи на светия и великия сред царете крал Стефан Милутин и честните мощи на гореспоменатите мъченици; изпълва се непрестанно с техните благоухания и чудеса; с тях се украсява, сякаш с някаква величествена църковна утвар, освещава идващите с вяра при

нея. И кое прочее нейно духовно Богатство да ви покажа? Достояно е! Защото тя сияе с преосвещени архиереи и чрез тях пасе своите агнеци на своето пасбище. Младенците са добре откърмени от нейната гръд, тя непрекъснато кърми с млякото на духа. И споменатите мъченици тя със своето мляко откърми! Тя привлече към себе си и апостолския хор, казвам – свещеници и клирици. Притежава благоукрасени, благоговейни и ангеловидни дякони и с тях – непорочни и правоверни четци; ретори, благоизкусни и целомъдрени; певци и доместици – с целия подобаващ свети клир, така че ме кара да пригласям на пророк Давид, а с него – и на Господа: "Наистина дивна е светата твоя Църква." И още: "Колко са възлюбени твоите жилища, Господи на силите; копнее и чезне душата ми за двора Господен."

Такива и подобни неща има в изобилие в града. В околностите пък, както споменах на ваша милост за онези прекрасни планини, в чието подножие и навътре се намират немалко пречестни и свети манастири, разположени около цялата тази област, обиталище на множество иноци, що денем и нощем отслужват непрестанни молитви и умилюват Бога заради нашето невежество; но и по всички села на областта се редят и се изграждат свети

църкви, показващи усърдието, що онези жители имат към божията любов. Да кажа накратко – навсякъде се вижда цъфтящо благочестие, което с всеки изминат ден расте.

Такива и подобни на тези неща има [да се кажат] премного за оня пресветъл наричан Средецки, град. И достатъчно ще е, ако аз изложа малко от многото. Прочее да се върнем на предстоящия [разказ]. Защото съзирам, че вие желаете да видите и с вседушно усърдие да слушате останалите достохвални за този момент неща. И справедливо! Понеже не са малко, а много и преславни! Макар че те вече над възможностите [ни] и са разказани от нас според силата [ни], но уповавайки се на неговата благодат, ще продължим напред. Заемаме се, както подобава, със словото на героя.

И кой е той? Божественният Николай, за него е нашата повест. Моля, прочее светлостта на вашата душа да бъде за кратко слушател. Макар и неизкусно, аз се осмелявам, както казахме по-горе. И ако все пак, според апостола, [човек трябва] да е заситен с мляко, а не с твърда храна, дано вашето благочестие да не е някак отегчено от многоречивите изложения на словото. "Славещите ме ще прославя" рече Господ. Ако това е наистина

така, защо да предпочитаме по-лошото пред похубавото? Не бива! Доблестният Николай съвсем не търси нашите похвали! Понеже в светците, които са на земята му, Господ в тях прояви всичките си желания, според казаното, такива [хора], укрепени сърдечно чрез силата на вярата, подкрепяни от истинската любов към Господа, възлизат по мислената лествица до върха на добродетелите. Те имат лице украсено, по-светло от слънцето и са облечени в дреха, почиста от снега; тяхната похвала не е от човеците, но от Бога. А ние, братя и отци, като си спомняме неговото усърдие към божията любов и свещеното изповедание в Христа, ще утешим немалко душите си, разхлаждайки в себе си зноя на грехопадението чрез неговите горещи старания за Бога. Нещо повече – чрез това възпоминание го убеждаваме да стане ходатай пред Бога. Така и Соломон рече: "Споменът за праведника пребъдва с похвали." Затова, ако бихме отминали с мълчание, така лениви, житието и страданието на блажения, всякак би ни похулил, който и да е, както подобава не само че сме леностни и нерадиви за доброто, но и че сме скъперници спрямо приобщението на съгражданите. Поради това, моля да, вниквате, понеже, изобразена чрез словото, храбростта на мъченика ще привлече

мнозина и към добродетел ще склони, и твърде ще разпали ревността на духа към подобно дело; и като жило тя пронизва душата и за кратко време въздига живеещите живот по Бога.

Но какво стана после? Блаженият мъж, който скоро щеше да се пресели в Горния Йерусалим, пристига, както беше казано, в оня прочут град. И какво прави, след като вече е вътре? Внимателно оглежда всичко и ставаше очевидец на желаното. Той стоеше в божествените църкви и се радваше от душа, гледайки църковния порядък, изобилствуващ с подобни неща: "Колко са желани твоите жилища, Господи на силите – говореше, възхвалявайки с Давид, – копнее душата ми и чезне за дворите Господни. Сърцето ми и плътта ми се възрадваха за живия Бог." А когато според устава се извършваха среднощни бдения, прав, без да преклони колена, той стоеше цяла нощ и вникваше Богу. Той ставаше съвсем безмилостен и враг на своето тяло, стараше се и по-лошото да покори на доброто, и тленното – на нетленното, защото направи тялото [си] роб на душата. Така той живееше постоянно в страх Господен, понеже писанието казва: "Началото на премъдростта е страхът Господен." И не бе известен на никого

поради смиреномъдрието на неговото извисено величие. Защото той мислеше, ако е възможно, да не бъде от никого разпознат, но тайно, сам към Самия [Бог] да насочва очите на сърцето. Казваше: "Пришълец съм, Владико, в чужда земя. Не укривай от мене Твоите заповеди. Защото моята душа завинаги възлюби възделените от Тебе неща и Твоите съдбини!" Той се считаше за земя и пепел, по думите на пророка. И винаги говореше: "Аз съм червей, а не човек. И така с това любомъдрие счупваше рога на горделивата надменност. Такива прочее са светците, те винаги се подчиняват на заповедите на владиката. Защото рече: "Когато направите всичко, що ви е заповядано, тогава казвайте: "Ние сме роби негодни." Стараеше се в занаята, както се рече, и изкарваше от [работите си] необходимото за себе си и за нуждаещите се. Винаги беше с псалом на уста и присъединяваше към милостинята непрестанни молитви, с чести въздишки от дън сърце, с лежане ничком, с преклонение коленопреклонно. А имаше и дар да плаче обилно и с топъл извор от съзри измиваше честното си лице, измъчван от мисъл за смъртта. Пееше: "Всяка нощ обливам леглото си и със съзрите си измокрям постелята си."

Като живееше така и по този начин, не успя да укрие добродетелта си, както се стараяше, както бе невъзможно наистина, по евангелските думи, да се укрие град, стоящ на върха на планина, нито горящо светило под крина. Защото жителите на града, едновременно с другите добродетели прегръщаха и странололюбието и бяха много благоизкусни [в него]. Те забелязват постепенно добронравието в душата на блажения и благоговейното благолепие на лицето му. Понеже светлостта на лицето му наистина свидетелствуваше за душевна незлобивост, а и мълчаливостта му откриваше сърдечната смиреност. Свързват се прочее с него чрез съюза в духовността и в блажената любов. Те го правят свой съжител и приближен и се надпреварват един друг в любовта си към него. Изпращаха и голяма благодарствена молитва към Бога, дарувал им такъв съгражданин. Божественият Николай преживя дълго в съжителство с тях, като преуспяваше в благите дела, доколкото бе възможно и пренастиган с духовно веселие, пееше: "Това е моето покоище навеки: тука ще се поселя, понеже го пожелах."

И какво стана после? Веднъж някои христоролюбиви, благоговейни, благородни и прочути мъже от този град седяха и по обичая

дълго водеха помежду си полезна беседа. И изведнъж, по средата на беседата, вмъкват и реч за блажения; удивени, те въздават велелепно Богу благодарствена хвала за блажения и за покровителството спрямо него. Един от тях взема думата и произнася на казаните мъже следното: "Смятам, рече, братя, че Бог иска да направи възлюбения Никола наш съгражданин и съратник докрай, та той да се подвизава с нас, доколкото е възможно, чрез благодатта Христова, като следва божествените повели, апостолските предания и правилото на светите богоносни и вселенски отци, които Христовата църква точно определя, наред с другите добродетели; и иска да се изпълни над него повелението за честния брак, та чрез свързването му да смачка главата на трижди преплетения змей."

Когато преждеречените боголюбци чуха това за него, веднага сладостно приемат словото. Понеже разсъдиха, че то е угодно и на Бога, и искаха трудолюбно да превърнат думите в дело, бързо съобщават казаното на мъжа. Преблагоговейният, щом чу това от тях, смути се и възприел в душата си неочакваното, някак тихо, с лице благоговейно, както си бе характерно за неговата природа, отговори така:

"Защо, прочее, о пречестни братя, виждам толкова голямо старание на вашите души заради мене, защо ли си правите труд за този, който е далече от достойното? Макар и да разбрах своето невежество, за други неща бих поискал да послушам, що ми заповядвате, дори да би се наложило да дам и душата си за вас, понеже няма нищо по-голямо от тази любов, човек да даде душата си за своя приятел, но за това сега – не зная как изявата на вашите думи ме кара да не слушам, прави ме виновен за греха на непослушанието! Но, о, дързост на моята дума! – моля прошка от вас, понеже аз смиреният оставих отечество и земя заради това, пожелах с желание да странствувам Христа ради, за да не се обвързвам с пленниците на този живот. Ако ли вашето благочестие недоволствува аз грешният да живея с вас, ще се преместя другаде, където е угодно на моя Господ Бог, защото се уповавам на не лъжливите му думи. Той е казал: "Ако ви гонят от този град, бягайте в друг." Светецът каза смирено-мъдро тези и подобни на тях неща и така спира да говори. Чули това, ония христоролюбци се учудват твърде много и като похвалиха разумния отговор на мъжа, но познавайки добре и неговото благопослушание, цитират му от божествените писания и му

показват примери от Стария и от Новия завет за много свети мъже, приобщили се към честния брак и угодили така на Бога. Припомнят и забраната на съда срещу ония, които се гнусят и хулят брачната чест, а и колко злини предизвиква непослушанието...

И така незлобивият Николай се подчинява на божествените писания и с вяра се съчетава в законен и честен брак. Когато стана това, боголюбивият мъж живееше прочее със съпругата си в дома си и така прегръщаше прескромния живот. Стараеше се, доколкото му бе възможно, в молитвата и в поста, ядеше лоша храна поради бедност, а най-вече – поради въздържане. Така се изпълняваше тогава Соломоновото: "По-добре злак с любов, нежели угоен телец с омраза." И още: "По-добре малко с правда, нежели много с лихва." И Давид: "По-добре е малкото на праведника, отколкото многото богатство на грешните." Така прочее живееше той в нищета, но не намаляваше обилието на милостинята. Бедните винаги излизаха радостни от дома му. Но той възприе и обичай да ходи често при онези, които люто страдаха в тъмница, и да раздава там от своите честни печалби потребното и чрез думите си – сладки, а най-вече – боговдъхновени, да облекчава утешително

страданията им; с тях той прогонваше облака на скръбта. По същия начин посещаваше болните братя и с медоточивите струи на думите си охлаждаше пламъците на тежкото страдание на болката им. Същото се вършеше и за претърпелите нещастия и за живеещите във вдовство. И винаги възвестяваше думите на апостол Павел: "Кой изнемогва, с когото аз да не изнемогвам? Кой се съблазнява, та аз да се не разпалвам?" Защото беше наистина като Йов, "око за слепите и нога за хромите". Той се стараяше, както вече рекохме, според силите си да изпълнява добре заповяданото от Христос в евангелието. Защото [Христос] каза: "Който приема пророка в името пророческо, получава пророческа награда." Или както Господ рече, че [далият] една чаша студена вода, не ще изгуби своята награда.

Доста години прекара Николай в своя дом със съпругата си, обичан от всички и прекрасен в очите на всички, понеже и той имаше еднаква любов към всеки и всекиму отдаваше еднаква почит. Но съвсем не можеше да утоли желанието си, защото бягаше от човешката слава и се смяташе винаги за странник. И какво прави? Една нощ осъмва, скрит от всички. Без да се обади дори на собствената си съпруга, той излиза сам, без никой да знае, и се

отправля на път. Преминал средецките предели, той усърдно така се отправя към Европа. И като прекосява трудолюбно широтата на тази област, достига чак до самата голяма река Истър. [Николай] се качва на кораб, преплува дълбочината, оказва се на другия бряг и се заселва в Угровлахийската земя. Така живееше, казвам, в чуждата земя и се залови за привичния занаят. Принасяше непрестанно обетите си на Бога, сияеше с чистота и целомъдрие, веселеше се и се радваше от душа, защото бе отбегнал от скръбта, от славата и от цялата привързаност към житейските неща. Така пребиваваше божественият Николай, а в дома му в сардикийската земя неговата съпруга и сродниците му по плът в Христа бяха обзети от голяма скръб по блажения: "Как и защо, и каква е причината за отлъчването на обичния? – говореха. – Какви ли постъпки на греха ни направиха това?" И бяха в пълно недоумение, нито пък можеха да научат нещо за него – къде и в кое място се скри от очите им. И никак не можеха да понасят липсата на добрия съжител. Понеже според пророка възложиха цялата си печал на Бога, те говореха: "Ти Господи, сърцеведче, който изследваш неотъпканите пътеки и отнапред виждаш всички наши пътища, Ти виж, дали сме по пътя на

беззаконието и ни пречисти, защото си щедър, и ни покажи богатите си милости, и ни разкрий това, което става с нашия брат и твой раб, и ни освободи от налегналата ни печал, облекчи бурята, що е в нашите сърца, понеже Ти си утеха на печалните, и пристанище на застигнатите от буря, и славата ти е вовеки, амин!" И молейки се така, живееха постоянно благодарни над всякакви скърби.

Така стояха нещата [там], а доблестният Николай възнамеряваше да се укрие сред чуждите. Но не е възможно правещият добри дела да се скрие където и да било! И чуйте как Бог прославя тези, които му служат праведно и тук, и там! Понеже в споменатите угровлахийски земи липсваше изкусното майсторство на обуцарския занаят, но имаше несъвършено, грубо, както би рекъл някой, негодно, поради неумение, казахме, за хората. Николай пък, по дар божи, от младини бе изучил тънкостите на това изкуство, както словото вече спомена, и то дотолкова, че надмина всички тамошни. И поради това живеещите там хора се тълпяха при него; и не само те, но и мъжете от двореца на владетеля на тази земя. И така те изпитваха не малка любов към него и след кратко време го представят на своя господар. Блаженият е

повикан от него; оказва му, както подобава, обичайната за владетел почит. Стоящите наоколо, а и самият крал, като го гледаха, почудиха се, видели благоразумието на мъжа. [Господарят] похвали красотата на лицето му и рече на околните: "Мисля, че този мъж е от благородните." Питаше го, та да знае кой е, откъде е, причината за идването му и: "Как ти е името?" Изслушал тези думи, светецът отговори благочинно следното: "Аз, господарю, дойдох отдалече, понеже чух за могъществото на богодарената ти власт. Лишен от баща, майка и всякакви роднини, живея от занаята [си], хранен от Бога. И бях наречен в светото кръщение Николай, верен в Христа Бога; а на твое величество съм слуга." И рече владетелят: "Прозрях, о Николае, благоразумието и храбростта в тебе, а най-вече разбрах, че по нашите земи не ще се намери подобен на тебе изкусен и съвършен майстор. Затова ние пожелахме ти да останеш в моя двор, да живееш съвместно и да се храниш с другите мъже от двореца, за да не изглежда царската власт слаба поради липсата на мъдри мъже, понеже и самата тя се украсява чрез множеството войни и чрез съвършените мъже."

Като чу това [Николай], веднага се наскърби, вместо да се зарадва, и признаваше себе си за

невеж и недостоеен за царска служба. Обаче владетелят надделява и справедливо! И този боголюбив и винаги добропослушен мъж се подчинява без желание и е записан във военната гвардия, което предсказва, че името му ще е записано в книгите небесни и че той ще се присъедини не след дълго към мъченическото, а по-точно – към ангелското войнство.

И така живееше сред тях и залягаше за царските работи, и никога не забравяше благодеянието и молитвата, но винаги в страх божи и с Бога мислено пребиваваше постоянно; с псалмопение на уста говореше: "Винаги виждах пред себе си Господа, защото той е от дясната ми страна; няма да се поклатя." Също и когато се случваше да стои пред своя господар с други войни, тогава най-вече се плашеше и биваше обзет от страх: как там ще застане пред небесния цар, пред царстващия Христос. Понеже, прочее, той бе така сподобен, та да зачита величието на смиrenomъдрието, да се противи на горделивия порок. Затова винаги мислено си казваше: "Уви, бедни Николае! Това ли ти донесоха неразумните и неблагодарни стремежи? Заради това ли си оставил жена и деца и си се скрил от обични съграждани, та да избегнеш от човешката слава и от временната

сласт и пристрастие? О, окаяни, за колко сълзи си достоен! О Господи, Господи, Ти, който никога не желаеш смъртта на грешника (а пръв сред тях съм аз), но винаги се грижиш за неговото покаяние, Ти ме спаси и измий от тази скръб и буря, не ме оставяй да бъда играчка на бесовете, нито тяхна плячка и храна на звяра, ревящ срещу ни. Но призови и покажи към мене своята щедрост, благи, защото Ти си бездна на милостта и на Тебе слава във вековете, амин!" И така, хранен от надеждата, живееше в Угровлахия, както бе речено. И времето за неговото отсъствие продължаваше три години. Съпругата му и неговите сродници вече съвсем се бяха отчаяли. По Божия воля се случи на някои от средечките граждани да пристигнат в угровлахийската земя поради някаква работа и да прекарат там малко дни. И разбрали от живеещите там подробно за блажения, те скоро го запознаха. И с радост го прегръщат и му известяват за домашните: "Защо, говореха, о, възлюбени, обременени с толкова печал и скръб онези, които се свързаха в Христа чрез любов със твоя светлост? А освен това ти хвърли в немалко тъга даденото ти от Бога брачно съжителство, а най-сетне – и тези, които вече се отчаяха за тебе, като считаха, че ти изобщо не си сред живите?" На това той им

отговори с тих глас: "От лицето на греховете си, рече, поисках да избягам и дойдох в тази земя, и се опитах да бъда неизвестен. Нима някак прогневих милостивия прещедър Бог чрез моето безумие? Горко ми! Но как е възможно да се избавя от врага, бидейки грехолюбив? И не зная, прочее, как моят грях ме омота в такива мрежи, та бях задържан от владетеля на тази земя и неговите велможи; сега живея в тежки вериги и нямам никаква надежда за спасение, но се уповавам само на божията щедрост и оттам прося помощ. Защото вярвам, че чрез неговата благодат не ще бъде невъзможно да се спася, но той да се смили над мене. Но, моля и ваше благочестие, когато двамата се върнете у дома, поздравете нашите братя в Христа и ги увещайте да молят Бога за моята заблуда. Сам аз се стремя скоро да се върна при вас, ако Бог пожелае. И известени, нека бъдат съвсем безпечални за мене, недостойния, понеже Бог откри техните помисли." Когато светецът изрече такива и подобни на тези думи и поговориха доста за полза, отпраща ги с последен поздрав. И така те бързо достигат средицките предели. Завърнали се вкъщи, разказвах на всички всичко за достохвалния Никола. И оттогава чрез неговите молитви всички те вече живееха без тревога. И така стояха нещата тогава.

Но какво стана веднага след това? Блаженият прекара на тази служба много време, както бе казано, постоянно скръбен и тъжен, защото виждаше смутовете, и метежите, и неправедните поколения, вършени от неговия господар. А той бе жесток и тираничен човек, изпълнен с всякакво беззаконие и неправда. Името му бе Мирча. Той прочее, той прие отначало властта подобно на мъчителя Фока, който бе допуснат по божие изволение след цар Маврикий, а как и по какъв начин – слушайте, моля ви! – та да бъде разказано това накратко на ваша милост! Уви, грехът ни издействува, та по божие изволение измаилтянинът победи царството на Константиновия град; завзема всичко наоколо и владее самовластно Индия, Арабия, Палестина и Египет. Също и цяла Македония, чак до самите италийски страни, а с тях и Угровлахия прави васални. И оттогава чак до днес живеещите в нея от прадеди пазят тези задължения. Те избират измежду благородните мъж от царски род и го поставят да владее онази земя и да праща, както казахме, ежегодно данък на самодържеца. Така вървяха нещата, когато, като спазват обичая, поставят един от благородниците да ги управлява. За него някои казаха, че преди е бил калугер. И той управляваше добре онази земя и

сияеше чрез благочестие и правосъдие, пазеше добре традициите и законите на старите владетели. И така, с такава власт, прекара много години. Всички, които бяха с него там, пребиваваха в пълно смирение и благоденствие.

Но изначалният враг на човешкото спасение не можа да изтърпи онази земя да остане в дълбоко смирение и благочестие, но подбужда пагубни междуособни войни и голям смут сред христоименитите хора и сред този, който е покровител на божествените църкви там. Споменатият вече Мирча се представяше и той, че е от благородните. Той живееше по царска повеля в Константиновия град и мисля, че за някаква вина беше осъден на заточение там. И дълго време изнемогва така, мислейки денем и нощем за своето спасение: Как ли да избяга от ръката на царстващия. И жаден за слава, възгордян от помисли как би могъл да владее земята, владяна от неговите прадеди, немалко се потруди за това, щото да превърне желаното в дело. Той се сближава постепенно с велможите на онова държавно царство, дори и със самия царев зет, който бе пръв воевода. Нему бе възложено да урежда всички царски работи. Оня мъж [Мирча] чрез голям подкуп го спечели за съучастник. Един ден се случи споменатият първоначалник царев зет да пита царя за

някакви царски работи. Той вмъква дума и му напомня за мъжа, що е в заточение; че той не само [напразно] е осъден на заточение, но че е достоен да управлява земите на своя род. Към това той съшиваше лъжа и клевети чрез много интриги срещу оногова, който тогава владееше Угровлахия; и подстрекаваше царя да се гневи срещу му, уж че [Раду] е започнал някакви недобри дела срещу царството. А царят, повярвал на думите, не разгада измамата и като желяеше да угоди на зетя си, заповяда веднага да се свали първият от престола, а да се постави на мястото му вторият; и изпраща с него множество агаряни. Заповядва му и казва: "Ако видите да се съпротивлява този, срещу когото сте изпратени, подложете самия него и всичките му подчинени под острието на меча, а техният имот ще ви бъде плячка и придобивка." Когато това стана и споменатият Мирча получи властта по такъв начин, той и множеството езически войни бързаха към Угровлахия, та несправедно да пролеят кръвта на праведните християни. Това видя вторият след първия [везир] – понеже четирима велики воеводи ръководеха цялата царска управа, а царят се осланяше на тях. Първият от тях бе посоченият, когото владетелят чрез дъщеря си беше направил зет. Но вторият след първия, както

побързахме да кажем, имаше голяма любов към низвергнатия Раду; той веднага изпрати тайно от всички своя бързоходец и му открива всички злосторни замисли срещу него. Посъветва го също да не се противи на царските заповеди, но да се отстрани, да избегне горчивата смърт и да получи спасение. Когато Раду чу онези неочаквани неща, смути се, както е естествено, обаче помисли, че тази работа не ще да е вярна; надяваше се, понеже не беше виновен в нито едно от посочените неща. Но преодоля измамата и, разбрал за внезапното пристигане на противника, повярвал на думите на обичния си царски велможа, като благодари много на Бога за това, говореше: "Слава на неизречения ти промисъл, владико Господи, ти, който винаги уреждаш всичко за наша полза! Ти, единствени, безсмъртни и прещедри царю, ти, връчил и на моето недостойнство стадото си, което си изкупил със своята спасителна и честна кръв, ме постави за вожд и пастир над тях; сам ти благоволи да ги поемеш сега от моите ръце, защото: "ето – враговете ти зашумяха срещу твоето стадо и ненавиждащите те надигнаха глава и лукавствуваха на воля срещу твоите хора." И така, прочее, се помоли на Господа, освободи всичките си роби и робини, велможите награди и почете; и заповяда всеки да си отиде

у дома си: "Така пожела нашият Господ Бог, рече, чеда и братя! Но нека хвърлим себе си в бездната на Божиите щедрости и той ще ни нахрани, както пее Давид." Ако се бихме опълчили в бран срещу нашите врагове, щяхме да бъдем противници на Бога!" Утешил ги с такива умилни думи, той ги освобождаваше. А те, като не можеха да понесат разлъката, молеха го със сълзи да не ги оставя в ръцете на своите врагове и го подтикваха към съпротива. Той пък рече: "Защо възнамерявате такива неща, о Христови люде, за колко християнски кърви ще бъде причина такава дързост: Колко майки ще станат бездетни и ще се лишат от обични

те си чеда? Ако божествената сила отреди така заради нашите грехове, колко повече не ни подхожда да се опълчваме срещу Божията воля. Но каквато е волята на нашия Господ Бог – така и да бъде! Да бъде името Господне благословено от нине и до века!" И надделява с такива полезни и честни слова. Отказва се и от скиптъра на властта; и взе със себе си доста злато и множество драгоценни царски утвари, вдигна се с малцина някои знатни мъже, а останалите владетели и войни освободи, след като се сбогува за раздяла. Така се скрива от лицето на своите врагове, без да се

противопоставя на царската повеля. След това той достигна бързото течение на река Истър. Като седна в кораб, премина на другия бряг и избяга вече в града, наричан Никопол, той бе спасен. И се поселва у някакъв старец – благочестив мъж, с когото по-напред бяха изпитвали голяма любов помежду си. И след като прекара в неговия дом много дни, всекидневно чрез полезни беседи прогонваше от него бурята на скръбта, привеждайки му от светото писание Йововото търпение и думите: "Доброто приехме, господарю, от ръцете Господни, злото ли да не приемем?" С това се занимаваше той в дома на оня благороден мъж.

А пък споменатият по-горе мъж [Мирча], завзел властта, тутакси с голяма стръв нахлува в онази земя, имайки със себе си измаилтянска сила, мислейки сигурно да го хване жив. Понеже не улови желания лов и сгреси в намеренията си, а и всички велможи и избрани боляри от оня край бягаха от лицето му, той недоумяваше що да стори, като не можеше да търпи изобличението на съвестта си, и дишаше, изгарян от пламъка на гняв и завист. И какво прави? Бързо изпраща послание до началстващия и пръв царев воевода, съдържащо следното: "Поздрав на великия и обичан от мене царски зет! По ваша заповед

дойдох в държавата на моето отечество и ония, които замисляха зло срещу вас, а по-точно – срещу главата си, избягаха със своя предводител и се спасиха от заслужено наказание. И едни [са] прочее в унгарските земи, а други – в Никопол. И [Раду] взе със себе си всички богатства, останали от старите владетели. И така не престава да кове интриги срещу вас, по-зли от първите: и нехае за низвергването си, а повече се надява на безчисленото си злато. Но ако бързо не се изкорени, непременно ще пострадате неочаквано от него. И прочее, поздрав!"

Когато онзи царски управник чу с ушите си това, той поиска да му угоди във всичко, а най-вече – възжадува за златото, понеже имаше ненаситния порок на сребролюбието повече от всеки друг човек. Веднага той спешно изпраща един бързоходец от царските с писмо от държавната власт, да преселят незабавно [Раду] от Никопол в царстващия Константинов град; и отрежда броени дни, та те по-бързо да стигнат с него. И така мъжът бързо стигна до Константиновия град с онзи царски пратеник; той се подчиняваше на царската заповед и се надяваше на справедливостта и на втория воевода, когото словото накратко спомена по-горе. Но нищо не му помогна поради пагубната

и смъртоносна клевета. Те едва го оставиха жив, но в заточение, както и стана. Разграбват имуществата му, а него самия изпратиха на заточение далече в един от египетските градове. И там докато беше в заточение, като прие пак иночески образ, той достигна края на живота си.

Когато оня горделивец, похитилият властта [Мирча], видя това, беше доволен от случилото се. В началото той започна да показва благоговение и смирение, както би се рекло – вълк, покриващ се с овча кожа, докато всички, които малко преди това се бяха скрили от очите му, бяха върнати при него. Тогава, показал се изведнъж жесток, той разкрива звяра, живеещ вътре в него, понеже беше обиталище на всякакви мерзости. Напълно чужд на страха от Бога, той убива всички велможи, казвам, изтъкнатите и благородните мъже на онази земя, заедно с децата и с целия род; унищожава имотите им и разорява всичките им стопанства. Но и светолепните иноци, които се намираха там по това време, а и епископите, подлагаше на големи мъки; на едного отрязваше брадата, на другото – носа с ушите, други пък скопяваше и ги пращаше на заточение. Дотолкова бе обзет от ненаситност за убийство, както чухте, че,

разсвирепял до крайно неистовство, убива и родния си племенник, мъж дивен и благочестив.

Един ден от угърските земи дойдоха да му се поклонят мъже, 1000 на брой. Той заповяда да оставят оръжието си вЪн и така да влязат в двора му. Когато те сториха това, без да мислят нещо лошо, и доверчиво влязоха всички вътре, изведнЪж той махна на стоящите отпред мечоносци. И тозчас подлага под острието на меча всички тях – от първия до последния. И тогава, възлюбени, можеше да се види нещо, достойно за сълзи! Както в древността при гоненията [на християните} едни бяха мъчени, други – клани, на други – домовете разграбвани, други пък бягаха и се криеха в планини и пещери, и земни пропасти. Той покосяваше и погубваше незлобливите младенци като Ирод. И се чуваше писъкът на майките им, горко ридаещи, когато виждаха свидните си чеда, едни разполовени от меча, други – разбити с камък; и оголваха гърдите си, и цедяха мляко към младенците си. И гледащите виждаха тогава трогателна гледка! Защото не се насищаше окаяникът на човешка кръв. Разказва се, че той заповядал да хвърлят в един кладенец убиваните младенци. Тогава едно от онези отрочета бе ударено веднЪж с камъка, а убийците, сметнали го за мъртво, се нахвърлиха

към другите. Така го хвърлят в оня сух кладенец с другите тела на мъртвите младенци. Когато видяха, че детето е още живо и плачът се чуваше из онази дълбина, стоящите наоколо слушаха и се умилиха. Те пристъпиха към мъчителя, молеха за младенеца, та да биха някак подтикнали към милосърдие оная ожесточила се душа и да биха спасили детето от рова. А той стана, искайки да види сам случилото се. И заповяда камъни да пребият оживялото – уви! – детенце. Това се извърши бързо и така многострадалното дете издъхна заедно с другите. [Мирча] напълва рова с камъни и съчки и се връща у дома си, а смъртта им достави голямо удоволствие на този втори Ирод или по-точно на новия Юлиан Отстъпник“, или на Копроним.

Той похищава всички свети манастирски съсъди – златни и сребърни – на светите манастири в своята държава. Жадуващ ненаситността на сребролюбие, предаде на смърт след различни мъки мнозина, за да му открият съкровищата и богатствата си, та да ги обсеби. Но не се съобразяваше никак със старите наредби и постановления на блаженото миналите от древно време господари на тази земя, понеже вече от по-преди имаше някои наредби; и най-вече за Светата Атонска

планина имаше указание с владетелски хрисовули за ежегодни милостини. Той окончателно ги спира. И не искаше да види монах пред очите си, наричаше ги чернодрешници. И [да прибавя] към многото думи, откриваше се многообразието на злобата. И не християнски, а във всяко отношение елински неща се виждаха по негово време. Всички свидетелствуваха, че от векове не е бивала такава пагуба по онези земи.

Понеже [Мирча] вършеше тези неща и така жестоко владееше Христовото стадо, и живееше така – наемник, а не пастир, той не убегна, злочестивият, Божия съд. Тогава агаряните с царя [Сюлейман] водеха война в Персия. Там по-големият син на царя беше оклеветен пред него от споменатия вече зет, че уж се кани да заграби властта. И царят, повярвал, веднага убива първородния си син. Но после, разкаян, се нахвърля срещу зет си и иска да го убие, понеже заради интригата му неговият син умря. Когато стана това, той поставя втория след него воевода на мястото на оня управник. И вторият добре и много разумно уреждаше царските дела и отсъждаше всекому справедливо. Поради това той спечели от царя такава почест, че да върши всичко, което пожелае, и нищо да не му бъде забранено от царя. Не след дълго, дочул, че

оня мъчител погубва Угровлахия чрез различни мъки и беззаконни убийства, справедливо отмъщава и то по следния начин.

Когато споменатият измаилтянин се върна от Персия и носеше победите от несправедливото убийство на сина, сякаш е свършил нещо голямо, когато настъпи следващата година и когато, както се каза, велик воевода на царството стана новият, [зетът] веднага получава заповед бързо да замине, колкото се може по-скоро, от Константиновия, казвам, от царстващия град към западните Италийски страни, та да обърне в бягство настъпващите срещу него. Това впрочем се изпълни и така чрез словото нещата стигнаха вече до дело. Понеже царят заповяда, [зетът] взема със себе си безбройно множество агаряни, за да може поне така да избегне укора поради синовното убийство; защото всячески бе мъчен от съвестта си. [Царят му] изпраща всички свои приближени, които имаше на разположение освен малцина. Тогава предводителят на войводите се отправя на път и скоро достига до западните страни. Ония, които бяха там, дочули, че той идва със сила, се отказаха от всякаква съпротива, като счетоха, че това става по божия воля. Агаряните пък се чудеха как и по какъв начин да се върнат при своя цар, без

да са постигнали нещо, още повече че и началникът на войниците се стараеше да прояви храброст, тъй като бе получил отново висок чин. И какво направи след това? Намери един малък град, наречен Темишвара, лежащ по средата между двете страни, и го обсади с цялата си сила, както се казва. И безбройно множество от агаряните бяха избити от гражданите, но по божи съд след кратко време завземат града. И така, едва отдъхнали от яростта, след като оплениха цялата област, те се връщат с плячката у дома си. И никой не им се възпротиви заради нашите грехове.

Тогава се намери, казвам, един човек от благочестивите родове на угровлахийските господари, мисля, че той беше роднина, както говорят някои, на преждеспоменатия воевода на Угровлахия, наречен вече Калугера, който се помина в заточение. И така, чрез голям дар и юначество той се сближава с агарянина, понеже знаеше отпреди, че двамата [с Калугера] се обичаха. А тъй като оня никак не бе забравил близостта, заповядва му веднага да отнеме от ръцете на убиеца [Мирча] бащиното наследство чрез неговата [на измаилтянина] сила и ръка. Той му даде такава власт, понеже и той самият такава власт получи от царя, както вече написахме. Благородният юноша, като взе

множество угърска войска, имайки подкрепата на всички, внезапно с оръжие напада държавата на оня мъчител. Той пък избягал позорно с малцина, едва се спаси от справедливото наказание, понеже Бог очаква спасението и покаянието на всички хора." Но [Мирча] прочее, като избяга и то осъдително от царския престол, по произволение на всевишния внезапно беше низвергнат и се лиши от властта. Добре е казал казалият: "Който пожелава чуждата част, с това той и своята ще загуби и който другиму копае ров, сам скоро ще се срине в него." И грешникът в своите мрежи се оплете и така злият получи зло. И справедливо! Споменатият юноша навлезе в земята му, заграби всичките му съкровища, събра данък по обичая и освободи християните от мъчителя. И всички, които бяха в изгнание и бягство, спокойно се връщаха по домовете си. Така прочее величието на неизразимата божия премъдрост знае съдбините и всичко за полза на двамата устройва.

Докато се случваха такива неща в тези времена, един от мнозината очевидци на станалото беше и прехрабрият Николай. И щом намира благоприятно време и повод, отново се връща у дома си. Той отправяше към Бога много благодарствени песни за това и се

обръщаше към пророческото слово: "Преминахме през огън, и вода, говореше – но ти сам, Господи, ме изведе в покой." И още: "Душата ми като птица се избави от мрежата на ловците. Мрежата се скъса и ние бяхме избавени. Помощта ми е в името на Господа, сътворил небето и земята.

По такъв начин, както чухте, стана връщането на блажения. И получил преславно свобода, всеки се връщаше в дома си. С мнозина и [Николай] се отправи към дома си в Сардикийските предели; и не след дълго се оказа в своя дом, наставляван вече от Светия Дух. Защото му бе отредено да пострада заради Христа в оня славен град и да премине при желаната от него незалязваща светлина.

Веднага след като се посели в дома си, както се каза, всички, които го обичаха и познаваха, се стекоха при него. Те се надпреварваха един друг с любов и получавайки от него молитви и благословения, приемаха духовно веселие и голяма душевна полза; благодаряха много на Бога за него, понеже им се отдаде да видят отново светолепното лице на достохвалния мъж. И така прочее живееше в дома си, далеч от всякакъв смут и печал, и се придържаше към предишния начин на живот, казвам, към

желаното препросто житие, залягайки, както и преди, в занаята и добродетелта.

След като прекара по този начин немалко време, пак се случва една неочаквана буря на скръб. [Николай] бе баща на две деца, но по Божие провидение смъртта с леки длани ги поема. А той, благочестивият, сам не скърбеше и съпругата си увещаваше да не скърби, а да се уповава на възкресението. И още – не направи нищо недостойно за тази благородна душа, не започна да скубе косите си, не завика с неподобаващ глас, не изрече нещо безполезно, а позволи на природата само изобилните сълзи, защото те не могат да се удържат, когато сърцето е устрелено отвътре от стрелите на природата. Проговори гласът на блажения Йов: "Бог даде, Бог взе! Както Богу е угодно, така да бъде. Да бъде благословено името Господне от сега и до века." И след като ги погребва, въздигнал сърдечни очи към небето, рече така: "На тебе, Владико, предавам децата си! На Тебе ги изпратих и ще ми се спаси душата от сега и до века. И няма вече в мене никаква скръб. Благодаря и славя Твоето човеколюбие, промислителю благи, защото пожела да приемеш плода на моята утроба, докато е още неизкусен от злобата!" Като изрече тези и други благодарствени думи за децата, живееше в

молитва и в страх Божи, благодарейки на Бога за всичко случило му се...

Но какво направи този, който някога бе Деница и заради това днес бе наречен тъмнина, този, който заповяда да се унищожат земята и морето; който каза: "Ще поставя, престола си на облаците и ще бъде подобен на всевишния," гордият и велеречив враг, неспособен да търпи добродетелите и подвизите на мъжа, "изпълни се със завист, зачена болест и роди беззаконие." И какво прави? Намира около себе си някои от агаряните и чрез тях излива цялата си злоба срещу него. Отначало хитро някак си той, злонамереният, нашепвайки, ги подучва да имат притворна любов към него. Понеже знаеше, че [Николай] е мъж прозорлив, лукавият ненапразно избълва отрова, та да го препъне поради неведение. Но постепенно и дълго продължава онази измамна любов. Божественият Николай, както вече се каза, кротък и незлобив, виждаше любовната близост, която онези беззаконници показваха всецяло, и не прозря никаква злоба в тях. А те имаха същия занаят като него. Блаженият, както много пъти отбелязахме, превъзхождаше мнозина по изкуствеността на своя занаят. И мнозина бяха обзети от желание да научат от него майсторлъка на занаятчийската работа.

Благочестивият пък не изпитваше никаква завист, но с радост многоразумно учи и тях, и мнозина други и чрез майсторството им разкрива безхитростно тайната на работата; и много пъти така ги угощаваше като братя.

Когато измина много време, един ден по някакъв случай го подмамват да вземе участие в тяхното пиршество и угощение. Блаженият повярва на благите думи и не проумя измамата, както рече Соломон: "Незлюбивият вярва на всяка дума, а коварният всяка дума разнищва." Последва прочее Христовото агне вълците, лютите зверове, облечени в овчи кожи, и като го вкараха сякаш в непроходими гори, веселяха се много за станалото. И какво после? Щом те се настаниха в къщата на кръчмарите и поставиха сред тях и кроткия Николай – о, чудо! – сякаш младенец, от злобата неизкусен, простиращ ръка към змия, без да знае за нейното ухапване, изпълнено с отрова, или сякаш незобливо агне, вървящо към вълка, без да предугажда предстоящата рана, така и достохвалният никак не подозираше онова, що се замисляше срещу него, защото бе възпитал своя характер чрез пълно беззлобие и най-вече затова мислеше, че нищо не ще му сторят.

Така се развиха нещата – о, заговор на лютия дявол и беззаконните! Както вече някога в Едем

вселукавият в образа на змия постави клопка на Адам, направи дървото на очистението дърво на непокорството и [го] лиши от всички райски блага, и уви! – целия човешки род доведе до смъртоносното тление, по същия начин и тук се преобразява в човеци лукави, от змия по-люти! И толкова впримчи праведника, че да посегне не към дървото, но към скверния и изпълнен с всякаква измама и чревоугодие пир, понеже мислеше, че изпълнява заповедта на послушанието и любовта. Споменатите образцови оръдия на дявола, сякаш втурнали се на лов, жадуваха да улучат лова, дебнещи, подобно на ловджийски псета, договаряха се помежду си с на-мигвания като [псетата] с опашка, очаквайки удобен момент да извършат беззаконието.

А как – нека се каже по-подробно! Нему, прочее, нему те твърде завиждаха заради прекрасната му душа, а и за изкуството в занаята, както преди малко споменахме, та силно се стараеха да откъснат блажения от Христа и да го приобщят към своята заблуда. О, горко! И чрез своето празноумие започнаха да вършат неправда срещу праведника. Но блаженият Николай, това Христово агне, никак не очакваше безчестието на онези зверове, както бе казано, но докато той пируваше с тях с

незлюбивото си сърце, постепенно се отпусна, забрави от неведение своята слабост – о, злочестини мои! – и така силно го напиват с мъст, дотолкова, че да загуби напълно съзнание. И след като те го измамиха, лукавият бяс, що от много време беше събирал лютата си злоба, изля я срещу светия мъж и стана виновен за неговото горко падение. По този начин, случили удобен момент, онези безбожни измамници го разголват, уви! – и го обрязват, та чрез обрязването, дори без той да желае, да го привлекат към себе си и да го откажат от Христа. И, о низост, о безумие! Как не изсъхнаха злосторните ръце, как не ослепяха очите им, на тях, които като Хам поругаха голотата на своя баща...

И що стори кроткият, когато видя какво му се случи? Събудил се от сън, той беше вътрешно изплашен и веднага по навик се осенява с кръстен знак. Обаче не разбира какво вижда, като се вижда наранен, и по това, че дрехите му бяха обагрени от много кръв, той позна своята немощ, не изтърпя бесовското поругание, простена отдън душа и рече така: "Господ ми е помощник, не ще се уплаша! Какво ще ми стори човек? Господ ми е помощник и аз, като погледна срещу враговете си, и в името Господне ще им противостоя." Това прочее рече

храбрият Николай с покруса на сърцето, облива се в горещи сълзи, не може да търпи да се вижда гол и лишен от божествено покровителство и милост. Той беше изгарян от силни вътрешни пламъци, а още повече устрелен от стрелите на обвиняващата съвест, виждаше непрекъснато пред себе си попъзновението. Той възложи само на единия Бог своята съвест и никому нищо не каза, но със съкрушено сърце само ронеше капки от очи, сякаш от някакво езеро, и обгаряше свещеното си лице. Но поради страха от безбожниците така тайно започваше покаяние, понеже блаженият още беше а ръцете им. Мерзките танцуваха, веселяха се и се радваха – слуги на чревата, отдаваха се на пиянство и чревоугодие и се стараеха много да го развеселят, виждайки, че той вече скърби. Също и с крясък те произнасяха безчинно гнусна молитва, те – достойните за окайване!

О, жалостен глас! Тогава прочее немалка скръб обземаше братството, а доволство и благоразположение – сборището на неверниците. Доблестният Николай видя случилото се с него и с плач ридаеше и произнасяше реченото от блажения Йов, говорейки: "Да не се смята този ден [в броя] на месеците, нито часа, в който ме роди майка

ми!" И още: "Защо не се събраха слабните на майка ми в часа, в който излязох от утробата й." И мислено отправяше сърдечните си очи към окото, що никога не спи. И се помоли, казвайки така: "Владико на всичко и Боже, създателю на видимите и невидимите твари, Ти познаваш сърцата на създанията [си], познаваш всички неща отпреди тяхното съществуване, на Тебе човешката помисъл се изповядва и дирята на помисълта е открита за Тебе. Виж дали има неправда в моето сърце, виж дали пътят на беззаконието е в мене; Ти, който единствен изпитваш справедливо сърца и утроби, Ти виж озлоблението на моята душа, виж колко [злини] направиха срещу ми лукавите. Не пренебрегвай, преблаги съдийо, моята тъжба, въздай възмездие на горделивците. Не ще изтърпя разлъката с Тебе, пастирю добри, от Твоята кошара бях грабнат от душетлелните вълци и намери ме, мене— заблудилия се, Ти, който заради мене беше след мене! Ето моите беззакония са пред мене винаги! Спаси ме, всевидче Владико, понеже съм в беда, и успокой гнева си, що справедливо се разгоря срещу мене, и преобрази в милост на милосърдието надигналия се справедливо твой напад, Ти, който укроти при Естир разпаления гняв на Асуир, мидийския цар. Отклони ме,

Господи, от моето порочно и страшно падение и [ме] въздигни от тъмата и смъртната сянка. Протегни ми ръка, както на Петър, възкреси ме от мъртвите, както сина на вдовицата, закрепи [ме] пак, както парализирания, изтръгни [мене, който съм] в самото гърло на дявола, защото Ти чрез мъжество окованите извеждаш и твоята мишца е безкрайно крепка, многовъзпети царю."

Като стана веднага от молитва, той твърдо се завръща в своя дом, болен и унил и вече изпълнен със срам, понеже не търпеше да го изобличава съвестта му, обаче остава така в недоумение. И скоро се намира в дома си, а неговата съпруга, вече разбрала за идването [му], веднага пада на земята; тя плачеше прегорчиво и произнасяше реченото от пророка, казвайки: "Горко на мене, клетата, кой ще даде на главата ми вода и извор от сълзи за очите ми, та плачът ми да бъде още по-силен и не заради плен от законопрестъпни мъже, но за запустението на свещената душа, за сриването и пагубата на християнския храм. Горко ми, горко ми! Какво ме постигна мене, странницата! Плачете заедно с мене и ридайте всички, викнете с мене с горък глас, защото ни постигна крайна нищета! Ако някой иска да ме утеши от плача, ще му отвърна с пророческите

думи: "Оставете ме горко да плача, не можете ме утеши!" Такива и подобни на тях умилни думи и ридания бяха и не само от съпругата му, но от всички роднини и братя и накратко – от всички православни в този град. И можеше да се види, възлюбени, нещо странно – разкъсваше се връзката на любовта и вместо нея се разстилаше ненавист. Защото казваха: "Ненавиждащите тебе, Господи, ще възненавидим, с пълна омраза ще ги възненавидим" и така нататък. А докато ставаше това, плачещите заедно за него след известно време ги утешаваха със сладки думи, говорейки им така: "Защо е прискръбна душата ви? Защо сте толкова смутени? Уповавайте се на Бога, който може да ви спаси от малодушие и буря, понеже нещата, невъзможни за човека, за Бога всички са възможни. Писано е: "Където се умножи грехът, преизобилствува благодатта, само от надеждата да не отстъпваме."

С такива и подобни на тези думи те се утешаваха и в името на Христа спечелват смирение. А благонравният Николай се изпълва с дръзновение спрямо съпругата си и братята той, благоизкусният в доброто, с благоречиви думи постепенно ги увещава да не скърбят: "Дерзайте, о приятели – говореше, – понеже Господ помага! Дано някога поради благостта си

Той, както си знае, ме въздигне до предишното положение. Защото се уповавам на Неговите праведни думи, що рече в светото си евангелие: "Не дойдох да призова праведниците, но грешниците към покаяние." И още: "Не искам смъртта на грешния, но да се преобрази, да бъде жив и да стигне до истинския разум." Той, преблагият, силният, той може всичко, понеже е господар на всичко, но само когато пожелае!" С такива думи моли всички да извършват пред Бога молитви и служби за него в светите църкви. А сам живееше в тъга и голямо изпитание, с непрестанни сълзи; в душевното си притеснение говореше: "О, горко ти, всестрастни и опозорени! Как изглеждаш ти, окаянико! Вече срам покри лицето ти и чужд си прочее на братята си; горко ми, горко ми! Откъде и как или за какво първом да започна да говоря? Отвсякъде ми е трудно и прискърно, и страшно, и неизповедимо! За кои неща първо да заплача и застена – за множеството си грехове, или за разлъката от Бога?" ...

Когато измина доста време и вече се събраха около 12 месеца, та да се навърши една година, блаженият тайно спазваше устава на духовния път. И както се каза, чрез пост, сълзи и съвършено покаяние и във вяра чиста,

непорочна и православна принасяше всекидневно обещанията си на Господа и се тревожеше как би могъл да се помири с Бога поради своето грехопадение. И така през споменатата година той извършваше подвизи и никак не се предаде на униние и леност. И никой освен Бог единствен не знаеше това, що после стана явно според евангелските думи: "никога не може да се укрие град върху планини или горящ светилник под крина". Прочее, това беше така. А кой би могъл да разкаже както подобава за станалото през тази година, казвам: оскърбления и лечали, различни притеснения и укори, които му се нанасяха и от сродници, и от всички други. Но кроткият Николай понасяше и благодареше, без да ги обсъжда, считайки себе си виновен за това. И какво прави той, когато се вижда в такова положение – възненавидян от сродниците и гнусен за братята си, а най-вече съпругата му всекидневно да скърби с плач, понеже, бидейки немоцна жена, не може да понесе укорите на близките срещу мъжа си? Той съчетава ума си с Бога и с добрата съвест, разсъждава и си избира истинския път; и със съкрушено сърце си говореше: "О горко ти, смирени Николае, докога ще оставаш отстъпил в злото, докога ще се отдаваш на отчаяние? Каква придобивка на

живота чакаш? Ето, наистина си възненавидян и от Бога, и от човеците! Когато, окаяни, чуеш от Бога: "Махнете се от мене, проклети, във вечния огън!" И още: "Не ви познавам, идете в огъня, приготвен за дявола и за тези, които му служат", чак тогава ли ще се вразумиш, кажи ми? Горко ти, всестрастни! Ще се озърташ често навея къде и не ще има кой да ти помогне, нито кой някак да те избави, но страшните и тежките дела на греха, що си извършил в живота си, те те осъждат на огъня. И ще се мъчиш там навеки! Тежко ти, ако бъдеш хванат, без да радееш за своето спасение! Но стани, преди да те е стигнала смъртта, отхвърли малодушието и остави слабостта! Изповядай, което си съгрешил, и кажи заедно с Давид: "Да застанем пред лицето му за изповедание" и така нататък." Докато той се поучаваше така и се подготвяше, според апостола, мъжествено срещу греха дори до кръв, докато онзи свят мъж живееше така, дойде Спасителевата Пасха на Христовото възкресение и след Възкресението, както христовата църква прие да се празнува – празникът Възнесение, когато от Елеонската планина Христос се възнесе със слава на небесата пред светите си ученици и апостолите. В навечерието на онзи пречестен ден отвсякъде се стичаше множество от

благочестиви хора, казвам: според обичая мъже и жени, старци и младежи и накратко – всички възрасти, богати и бедни, малки и големи, се сбираха в божествените църкви, наслаждаваха се на пения и псалми, и песни духовни, възпяваха и славеха нашия Господ Иисус Христос, освободил ни от тление, и поради своята неизречена и щедра милост възвел ни на небесата, както сам благоизволи. Божественият, прочее, като виждаше струпването на православните, сбрани в едно пред Бога и отпращащи към Христа Бога единодушна молитва, той пък в сърдечното си терзание се изпълваше с нестихващи стенания и се обливаше с топли сълзи, и поверяваше своята мисъл само на единия Бог, който изпитва сърца и утроби и знае нашите тайни. И ще кажа накратко, както някой плаче над своя мъртвец, така бих рекъл, че изглеждаше тогава този изключителен и дивен човек. Но той, като утешава с благоизкусни думи съпругата си, изпраща я бързо да отиде в църквата, а и той изпраща от праведните си трудове [приношения] за свещените нужди, без никой освен съпругата му да знае. А сам, в дома си, се хвърля ничком пред Бога, Бога с топли сълзи призовава, протегнал преподобните си ръце с немалко удари в гърдите, преклонен към

земята, понеже не смееше да повдигне очите си към небето. Тъй като пазеше тайно в дома си свещения и честен образ – иконата на вашия Господ Иисус Христос, взе го открито и благочестно, с боязън и благоговение, както беше редно, покланяйки се и цел

увайки го с вяра. И по този начин целият бе с Бога в своята молитва. И така извърши добре всичко за празника, като благодареше на Бога и се веселеше духовно. И подаде по обичая според силата си на нуждаещите се, пазейки в ума си казаното отпреди: "Когато си силен, не се отказвай да правиш добро!"

Докато ставаше това, на сутринта след празника в петъчния ден от седмицата божествените служби приключиха и той в своя дом се отдаваше на молитва, както вече се писа. Този, който и сам не след дълго щеше да се принесе на Бога като жертва непорочна, показваше достойнството на църковната служба.

Когато видя вече такива добродетели у мъжа, лукавият бяс, той, който някога се одързости срещу твореца и заради гордостта бе низвергнат и предаден на преизподната тъма, та и той самият заради лукавото си намерение стана тъма, врагът на човешкото спасение, що отначало таеше много зло срещу преподобния и

затова дишаше враждебно срещу него, уязви се дълбоко от лют гняв и горка завист. И като не можеше да изтърпи това, избра сред своите и на своята мерзост привърженици един ревнител на измаилтянската вяра, силен в словото и остър по ум, много опитен в беседите, върху които възнамеряваше да се опре, за да обори светеца. Той старателно се подготви чрез измамно мъдруване и речи на сладък език и устна беседа, [съставена] от техния нечестив и позорен, и от басни по-смешен закон. Когато дойде да поучи прехристиянствуващия мъж, понеже всецяло мислеше, окаяният, че оня живее в тяхната измама, постара се да [го] напъти в беззаконния им устав. Като се надяваше да получи голяма полза и похвала, ако го улови в своите мрежи, той прикрива измамата със смирение, идва при блажения и лицемерно го поздрав-лява. Светецът, както му беше присъщо, го приема благоговейно, защото той на всички оказваше еднаква чест, а също – еднакво обичаше всички. И веднага, застанал почтително пред него, питаше да разбере причината на идването му. Варваринът, като подхвана приказката, започна чрез измамните си да говори на светеца следното: "Домъчня ми за тебе, рече, понеже откакто се сподоби да се присъединиш към нашето общество, никой от

нас никога не побеседва с тебе за полезното, нито те напътихме в нашия закон, както е написал и предал за нас нашият предводител на вярата. И досега не знаем прочее как си спазвал обичая през изминалата година, Но ти ще получиш прошка като новоприет и незнаец, а ние заслужаваме не малко укор, понеже не се погрижихме за твоето спасение през дългото време оттогава. И така, преди всичко за тебе е редно да се погрижиш с голямо усърдие, та жена си, която е християнка, да откъснеш от Христа и да я убедиш да се присъедини към нашите закони; или пък окончателно да я прогониш от себе си като невярна. От такава жена ти се случва голяма беля. Така написа в наредбите си новият законодател на нашето стадо. Нека от това ние всички да разберем твоята всеотдайна любов към нас и че си усърден следовник на обичаите!" Като избъхва такива гнусни думи и искаше да прибави към тях още по-дълги узаконени лъжи, той, прелъстителят, се опитваше напълно да унизи православието. Но Бог благоволи да покаже, че царството небесно не е в словото, но в силата. Изслушал тези неща, блаженият Христов ученик възнегодува силно поради реченото. Той веднага отвърща лицето си от него и с ръка му маха да млъкне, да бъдат неми измамните уста,

говореци беззаконие с гордост и презрение: "аз като глуха апсида затъквам ушите си, за да не слушам гласа на заклинателите. Той се разгаря от божествена ревност, както някога великият Илия, и отхвърлил далече страха и малодушието, обръща се към оня измаилтянин, казвайки следното: "В кое боговдъхновено писание се намира, о беззаконни, това, което ти днес каза? Не в Закона ли е написано за честния брак: "което Бог събра, човек да не разделя". И още: моят Христос заповяда в своето евангелие да не се оставя жената освен поради [обвинение] в прелюбодеяние. А също и великият апостол Павел, и всички наредби, постановени от светите апостоли и светите отци, една след друга така говорят. Това христовата православна църква пази и до днес, а многобрачието отхвърля напълно. Аз не зная как ти толкова безочливо дръзна да се противиш на истината и ме поучаваш да последвам лъжата. Не ще бъде!"

Когато измамникът. неочаквано чу това, изпълва се веднага с голям срам; остана безгласен като най-нищожна риба и както когато някой няма умел отговор на словото, защото той изгуби ума [си], млъкна сякаш поразен от гръм, сложил само ръка на уста. И така остана много време. Чак по-късно дойде на

себе си като от сън или пиянство, отговаряйки на светеца някак тихо, обзет от срам: "Казаното от тебе, о прелюбезни – рече, – е достойно само за християните. А откакто ти дойде при нас, редно е да се придържаш към нашите обичаи и да мислиш като нас, още повече че си присъединен към нас и не си християнин."

И светецът: "Какво? Как и кой може да ме разлъчи от Христос, моя Бог? Аз съм християнин, син на православни баща и майка и с христовата благодат съм наречен при светото кръщение Николай, а ти си ме счел подобен на себе си и помислил, че аз вярвам напълно на вашите блудни и законопрестъпни пустословия, дошъл си да ме напътиш към пагубната, многогреховна измама. Не ще станела се отрека от Христа, моя Бог, навеки!"

И докато още божиято слово беше на устата му, изведнъж отвсякъде един по един се стичат хора от богомерзкото сборище, сякаш подтиквани от бяс – такъв е техният обичай, понеже обичат зрелищата. И какво се случи? Колкото се може по-бързо, повече от злоба, те се надпреварват един друг и така се наслаждават на зрелището като [хора] плътски и далече от духовното. Така, както се каза, те се събраха заедно в голяма тълпа, понеже се случи в часа, когато техните джамии се изпразваха. А денят

беше петък, както преди малко казахме, и те извършваха богоненавистната си молитва. Като някакви вълци те обкръжиха христовото агне и някои от тях го молеха да прекрати онова блажено повествование. Светецът, разпален от още по-голяма любов към Христа, се отрича напълно пред всички от тяхната презряна ерес и наистина я проклина и изобличава; изповядваше достохвално пред всички, че пак е християнин. И в този миг се изпълни от Светия дух и пъхнал ръка в пазвата си, извади оттам свещената икона на нашия Господ Иисус Христос, осени се със знака на кръста, целуна с вяра пречистия Господен образ и като въздъхна отдън душа, рече така: "Анатема томува, който не вярва в Господа Бога и спасителя наш Иисус Христос и в неговата пречиста Божия майка и не се покланя на техния образ!" И с пръст показваше иконата на неверниците.

О, добра дързост! О, добро дело! О, доблест на храброст на христовия воин! Когато изрече справедливо тези неща, както чухте, без всякакво съмнение, те веднага се нахвърлят звероподобно срещу мъченика и го хващат здраво. Понеже там имаше множество богоборци, те залавят светеца. И какво ли не правят! Тези го влачат, онези му крещят, онези пък го блъскат; едни за косите, за ушите –

Други, биеха го с юмрук с все сила по лицето. И така насилствено го влачеха към мястото за съд и разкъсаха дрехите му на парчета.

Но кой прочее ще разкаже за това, което в този ден се вършеше срещу него от онези? То е известно само на единия Бог. А светецът в това състояние благодареше и хвалеше Бога и сладостно възприемаше сполетялото го заради Христа; и страдаше сякаш в чуждо тяло. Говореше прочее, спорейки с душата си: "Ето, душо моя, време благоприятно, ето деня на спасението! Да отхвърлим тъмните дела, да се облечем в оръжието на светлината и като по светло да вървим благопристойно" – така ни учи блаженият Павел.

И така мъченикът, изпълнен с богоразумие, се защитаваше чрез молитвите, молейки се наум. А богоомразните агаряни лицемерят един пред друг; усърдни заради вярата си, те се стараеха да покажат по-голямо зло над мъченика, както и нашият Господ в светото си евангелие рече: "Всеки, който ви убива, ще си мисли, че служи на Бога" и така нататък. Така божественният Николай бе измъчван и изправен от беззаконниците пред техния съд; те го клеветяха като хулник и ругател на техния закон и говореха, че е похулил техния лъжепророк – о, безчестие на душевната

слепота! – който е наистина благоверен да се диви на толкова голямата и такава закоравялост и измамна сила...

Прочее, достатъчно е реченото за тях чрез писанието: "Вървете в светлината на вашия огън и в пламъка, който сами разпалихте за себе си." А ние да следваме словото по-нататък и да стигнем до последното страдание на мъченика заради Христа. Нека се помолим да бъде помощник и съучастник на словото ми благодатта, осенила страдалеца, та да бъде преуспешно и безпрепятствено това начинание. И аз ще се потрудя за това, към което се устремих, за да украся с разкази неговите мъченичества и свещени изповедания, отправяйки взор към най-важното възпоминание за този дивен и приснопаметен мъж. Макар че се написа далече от подobaващото, но поне да бъде подобно на двете лепти на онази вдовица. Не ще ме пренебрегне, надявам се, мъченикът, както и Христос – вдовицата, понеже [мъченикът] е благ ученик на благия владика. Но, както смятам, тогавашното време така изискваше, защото бяхме притеснявани с голяма размирица от ония, що тогава властвуваха, и православните се виждаха обхванати от различни злини. Но така прочее е! А ние ще се заемем със словото,

откъдето го оставихме, и ще чуем как богогласният език разкриваше пред съда истината, а лъжата и беззаконието изобличаваше, както великият Предтеча и Кръстител – Спасов – Иродовото законопрестъпление. Той застана пред съдията с непорочен мъжествен ум, с благоговеен нрав и с чиста съвест, въоръжен, според апостола, с всякакви духовни оръжия: препасан през слабините с истината, с шлема на спасението и облечен с правдата като с броня, но и с нозе обути, та да тича за проповядване на евангелието и да стъпква всяка вража сила. И взе меч – божие слово, понеже неговата битка не беше [с врагове] от кръв и плът, но с началата, с властите, с миродържеца на тъмата на този живот. И така застана, както беше се приготвил, закрепил нозе на камъка на вероизповеданието, защото Давид говореше: "Застана кракът ми на правия път и ще те благославя, Господи" – а тук той стоеше и мислеше, че стои с духовни очи пред безсмъртния съдия. И достойно зрелище щеше да бъде за ангелите и хората, защото предстояха венци и мъки, почест и срам, веселие и скръб, а блаженият се молеше първите да наследи, а вторите да отбегне, което не след дълго му се случи, понеже Господ изпълни всичките му

просби и от желанието на сърцето му не го лиши, "тъй като душата му бе угодна на Господа", както рече Соломон, и прочее. Но да се върнем на предстоящото.

Когато светецът се видя вече изправен пред съда заради Христовото име, изпълни се в душата си с неизмерима радост, понеже се сподоби да пострада поради свещеното изповедание. Той постоянно повтаряше псалма: "Живеещият в помощ на Всевишния ще се всели в покоя на небесния Бог, ще каже на Господа: "Ти си мой застъпник и прибежище мое! Бог е мой, на него се уповавам." И още: "Отвори с притчи устата ми и ще провещая старинно гадание."

Внезапно се стича голямо множество измаилтяни и изпълват цялото предверие на съдилището. Ръководещият съда, комуто тогава бе възложено това, казвам, някой си старец, по нищо не отстъпващ на онези вавилонски старци при Сузана и Даниил, един от безчестниците, който бе остарял много в коварството си, бе невеж и прост, съвсем неграмотен и неопитен, а по-точно казано – скотоподобен и чрез глупостта си по-лош в безсловесието от която и да е риба. Понеже по това време се случи съдията на града да бъде преместен на друго място от тогавашния владетел поради някакви

причини; й царската заповед вместо оня изпраща друг, който в тези момент беше съдия в града, наречен Скопие. Родното място и кърмилницата на споменатия [съдия] беше град Средец и той, както научихме, заемаше длъжността си първоначално в Средец. Но понеже му се случи да закъснее, назначава с писмо гореказания старец, оня невежа, да нарежда и изпълнява вместо него задълженията на съда, докато той самият пристигне. Щом стана това и недостойният зае длъжността на съдия, отдавайки целия си живот на измамата, той – жителят на това място, отсъждаше недостойно и неправилно и правдата променяше чрез неправда. И можеше да се види тогава как затвори и тъмници се изпразват чрез подкуп от прелюбодейци, убийци и тям подобни и как вместо тях смирените, бедните, вдовиците и притесняваните от лихварите всекидневено непрекъснато са задържани чрез различни наказания и вериги; те страдаха така, потиснати в голота, в глад, жажда и студ, както добре знаят подложените на това. Такава беше тогава злобата на беззаконния съдия.

Докато той уреждаше и ръководеше съда, заповядва, както чухте, на множеството народ да мълчи, а светеца да изправят пред него.

Когато това незабавно стана, мъченикът застана със светло лице и със спокойствие в душата. Съдията рече: "Редно ли е, човече, толкова хора да бъдат размирени от тебе и ти да унизяваш величието на нашата вяра?" Светецът проговори и каза: "Не аз народа разширявам, но народът – сам себе си, защото е в съюз с беса и е движан от него. А ти, ако така безпричинно искаш да ме осъдиш чрез тези зловредни думи, без да съм ти сторил никакво зло, мъчи ме по-скоро с каквото искаш изтезание. Ако ли пък си ме изправил пред себе си да ме питаш и слово от мене да чуеш, смири чрез кротост яростта си и послушай дълготърпеливо. И вниквай с внимание чрез правосъдието."

Като чу това оня старец, чрез ласкателства започна да говори на светеца нещо, та по този начин някак си да похити богодадената премъдрост на мъченика: "Чувах, рече, прелюбезни ми, днес, че ти преди си бил християнин и сякаш събуден от някакъв лъжовен сън, си се отрекъл от вашето древно служение и от Христа и си преминал доброволно, както подобаваше, към нашите вярвания, по-нови и по-хубави. Защо отново си пожелал да изповядваш християнството, по

този въпрос веднага да кажеш и да отговориш пред нас!"

Светецът рече: "Правилно си чул, че съм християнин и не само преди, но дори и до днес, а как и по какъв начин потънах – уви! – в съня на измамата и прегорчивата смърт, ще узнаеш след малко. Но понеже пак чрез осенението и промисъла на Всевишния се събудих от смъртоносния сън, изповядвам истинния Христос Бог, а не се отрекох от Христа, както ти казваш – не ще бъде! – но в Христа се кръстих, в Христа се облякох, за Христа живея и според Христа мисля, и Христов по благодат съм и се наричам. А вашите предания, що ти нарече похубави и по-нови, да си бъдат при вас! Аз пък, считайки ги за никому ненужна вещ, ще ги отхвърля от себе си и нямам нищо общо с тях. Ето, като чу от мене дума и отговор, както си заповядал със заплаха, не търси прочее от мене друга дума!" Съдията се пообърка от това, но пожела да узнае само кой е, откъде е и как се казва. Светецът не скрива от него, но велегласно, пред всички говореше: "Аз, рече, о съдия, съм син на моите прадеди, верни в Христа Бога, и на православни родители. Бях отгледан в града, наречен Янина, в Тесалия. Ако ли ме питаш за името ми, именуван съм в светото кръщение Николай и така се наричам и

на Христа Бога съм верен. Щом изпратих при Бога своите родители, православни и непорочни във вярата, сам себе си поверих на щедростта на великия Бог и наш спасител Иисус Христос и с негова помощ дойдох в този славен град като един пришелец. Чрез майсторството на своя занаят аз си изкарвам необходимото, хранен от Бога. И според Господните заповеди давам на кесаря кесаревото и колкото ми е по силите, донякъде и Божието – Богу. Като живеях така в града, о господарю, не зная как, заради моите грехове, дяволът ми завидя и аз се измамих, та се поведох по някои от вашето верослужение; вярвах, че ще бъда нагостен от тях. Когато изпаднах до тази глупост – уви! – и чрез душепагубната мъст бях доведен в пианството на греха, онези, беззаконните, подучвани от беса и побеснели за мене, обрязват окаяното ми тяло, без аз да съзнавам нищо. Щом настана утро, видях се наранен от тях и така, претърпял бедата, бързо станах, прекръстих се със знака на честния кръст, оградих се с неговата сила и така се освободих от всички бесовски злини. Бързо избягах от кръчмата, сякаш от адова тъмница, върнах се в дома си и държа православната християнска вяра, както и преди. А обрязването не счетох за нищо, както и преди, както и е! И нито с вас някога се

събирах, нито с вашата молитва с вас се помолих – да не ми се случва! – но християнин съм, както и преди рекох, и "за Христа съм готов да умра, за да спечеля единия Христос, защото не аз живея, а Христос в мене живее". Дотук известих за себе си и не ме питай нищо!"

Когато чува това, събралите се срещу него някак си сурово го погледнаха, а най-вече – оня, който ръководеше убийственото сбирание. И говореха на тогава, комуто бе възложено да съди: "Защо даде думата на злочестивеца? Не знаеш ли, че ще победи чрез изкуството на словото и благородството на езика, както виждаш! Но скоро да бъде премахнат, та и другите да разберат, че не може да се оскърбява нашето законоположение и правило." Щом това беше казано така, светецът веднага се обърна дързостно към съдията и проговори: "И къде прочее беше речено съответно във вашия закон на едно съдилище да съдят много съдии?" А той каза: "Никъде. Само един!" Когато всички чува, светецът рече: "Затова, щом е така, както си рекъл, заповядай на този народ да мълчи, понеже от тези хора съм изправен пред тебе заради Христа, та от тебе да бъда разпитан!" Заповедта за мълчание се произнесе и настана голяма тишина. Съдията се подчини на мъченика, за да не бъде лишен от достойнство;

каза му, че ако ще говори нещо, ще го изслуша час по-скоро. Светецът рече така, че всички да чуят: "Прочее редно ли е законоположенията, написани от вашия пророк, да се спазват от вас, или не е?" Съдията и онези с него рекоха: "Редно е!" Божественният Николай, като видя, че всички са така вкупом единомислени, каза им: "И в кои глави вашият предводител нареди християните да се откъсват принудително от Христа и да се привличат към него?" Защото светецът беше много опитен в изобличението на онези, посочвайки им най-вече от техните писания, та по такъв начин да затъкне невъздържания им език, да обуздае според пророческите думи с оглавници и юзда челюстите им. Той знаеше добре и тяхната реч, понеже бе я изучил твърде съвършено, така че всички те се дивяха на думите му. Тогава съдията беше попитан от хората има ли такива неща, както бе запитал светецът. А той: "Няма – рече, – нито пък някъде е казано, но тези, които се присъединяват към нас, трябва да се приемат с достоверни свидетели пред нашия съд и с писмено узаконяване постъпилият да се запише в нашата кондика. Казано е, че които се опитват да престъпят този закон, подлежат на голямо наказание и съд." Щом беше изречено това, мъченикът, изпълнен с дързост, казва на

съдията: "И така, проумей това, що днес ти казах, и съди справедливо. И не от лицата на силните – както говори писанието – нито ще съдиш според малкия и според големия. Защото върху ми се извърши такава законопрестъпление и като не можах да търпя насилието – до днес става вече една година, – аз ходех, криейки се и скърбейки, понеже се боях от вашата заплаха. А откакто Бог благоволи истината да стане явна, не, аз не крия, но проповядвам благодатта! Ако ли не ми вярваш, нека те уверят самите дела в името на Христа, моя Бог, заради когото стоя пред тебе." Щом това бе изречено православно от светеца, той веднага бръкна с ръка в пазвата си и извади оттам оная пречиста икона на Господ Бог и наш спасител Иисус Христос, прекръсти се, с вяра я целуна пред всички. И пееше: "Покланям се на твоя преместен образ, благи, молейки прошка за моите прегрешения, Христе боже!" и прочие.

След като се случи това, съдията, твърде учуден от отговора и от дързостта на страдалеца, погледна към народа и рече: "Намират ли се сред вас свидетели очевидци, които биха се съгласили да се запише в съдебната кондика, че той доброволно е дошъл в нашата вяра, както говорите?" Тогава всички казаха: "Нека дойдат тези, които тогава го

обрязаха и го приобщи́ха към нас и да дадат отговор за това. И от тях да се търсят свидетели, а ние всички знаехме, че преди една година той бе съединен с нас." Понеже имаше доста пререкания и смут и много крясъци сред тях заради споменатите вършители на беззаконие, които безчинствуваха срещу светеца, те, бидейки там, разбраха станалото и бързо се скриха и изчезнаха безследно. И избягаха, защото наистина щяха да се оплетат в собствената си мрежа и щяха да получат съответствуваща присъда за тези насилия. И никак не бе възможно да бъдат намерени свидетели за такива лъжи. Беше заповядано по обичая да се търси внимателно с голямо усърдие в техните книги.

И след като се потруди́ха много заради това над съдебните книги, [не намериха, защото] не бе възможно да се намери. И не можеше прочее никак да се произнесе обвинение, та да се убие светецът. Съдията заповяда да пазят строго светеца в тъмница, докато се установи неговото положение.

Докато светецът беше воден в тъмницата, той пееше; "Господ е просветление мое и спасител мой, от кого ще се боя? Господ е защитник на моя живот, от кого ще се уплаша? Когато се приближаваха срещу ми, за да изядат месата

ми, моите злосторници, оскърбяващите ме мои врагове, те изнемощяха и паднаха. Ако полк се опълчи срещу ми, не ще се побои сърцето ми, ако бран се надигне срещу ми, на Него и аз се уповавам."

Но о, възлюбени! И кой може да каже докрай това, що многострадалният претърпя тогава? Но от многото нека само малкото да кажем, видяно от тези, които тогава се случиха там.

Бяха разкъсали всичките му дрехи със страшен и неистов бой. Свещеното му лице цялото бе обагрено в кръв от многото юмручни удари. Смазван по плещите и по колената с тояги, верният ученик се уподоби на своя учител и възкликваше пророческите думи: "Плещите си подложих за рани и страните си за удари." И така прочее благообразно се оставяше на биещите и никак не им се противеше. И в такова състояние на светеца те стигат тъмничното предверие. И така, едва жив, го хвърлят наред мрака и смрада на тъмницата, а тя е мрачна и съвсем на ада подобна. Силният духом Николай, още щом влезе в тъмничния затвор, разпалва се сърдечно и духът на прозрението, що бе в него, се възбуди, та предрече такъв край на дните си: "Това е покоището на моя земен живот, тук ми подхожда да се поселя чак до последния си дъх,

защото пожелаях да съм тук заради Христовата чест." И след като беше затворен в дълбоката тъмница, носеше върху си тежки железа заради Христа.

Той вижда вътре множество хора от различни места, несправедливо насилвани зле чрез различни мъки. Когато божественният Николай видя техните достойни за удивление беди, облажаваше търпението им и с много сълзи ставаше подобен на тях, приобщавайки се към техните страдания и скърби, но не напълно, още повече че не бе се сподобил да му бъде отнет поне един член от тялото. И немалко се извисяваше чрез облака на скръбта, за да приеме смъртта заради Христос. Той прекара прочее цялата онази нощ, отправяйки с топли сълзи към Бога достохвални песни и молитви, говорейки: "Спасителю на скърбящите и прибежище на застигнатите от буря, Боже на моето спасение, чуй молитвата на недостойния си раб и погледни към мене, и ме помилуй, и избави ме от коварството на врага, и дай ми, Владико, да запазя докрай ненакърнена вярата в Тебе! Не ме предавай на моите беззаконници, Господи, да не кажат враговете ми: "Къде е неговият Бог?" Покажи Своята сила и прослави чрез мене, непотребния, Своего свято име! И изпрати Своя ангел, за да пази мене,

недостойния! Прояви Своята милост над мене и насочи стъпките ми към Твоето изповедание и ще завърши жизнения си път, като вярвам в Тебе, та и в това да се прослави Твоето име – на Отца и на Сина, и на Светия Дух навеки амин!"

Така мъченикът се молеше в подвиг чак докато настъпи денят. През деня на същото място на съда отново се събират множество хора, надминаващи по злоба вчерашните, сбрище хора, по-жестоки от всички агарянски злини. Съдията, който ръководеше, заповядва да се доведе светецът от тъмницата. Докато водеха блажения, той пееше непрекъснато, говорейки според псалма така: "Мнозина от моите врагове се бореха с мене от младините ми, мнозина се бореха, ала ме не надвиха, на гърба ми грешници ораха, прикриваха своето беззаконие. Моят Господ е праведен и ще посече вратовете на грешниците." И още: "Господи, Господи, погледни от небесата и виж, защото се укрепиха враговете ми и с люта ненавист ме възненавидяха заради Твоето име. Но Ти сам изцели ме, Владико, защото костите ми се разтресоха и душата ми се смути силно. Не ме изобличавай чрез яростта Си, нито ме наказвай чрез гнева Си, но удостой мене, недостойния, да понеса изкушенията на мъките заради Твоето свято име, та да не рече моят

враг: "Надвих му!" И така стоеше, молейки се на Бога и нему възложил цялата си надежда.

Той застана веднага пред съда, или по-точно казано стоеше всъщност не пред оня [съдия], но пред безсмъртния и превечен, и праведен Съдия, и Царя на Царете и с ум, с разум с него пребиваваше.

– Дали, о Николае – рече съдията, – притеснението в тъмницата не ти внуши някакво разкаяние за всичко, що изрече през изминалия вчерашен ден, или още отстояваш същото?

– Същото и още по-твърдо! – отговори светецът. – Нима ме счетохте за толкова неиздръжлив, та за малкото притеснение или по-точно – наказание да предам вярата и да се отрека от благочестието?

Чувайки това, съдията не можеше да проумее, нито да разбере отговора на мъжа. Искайки да внуши страх с един поглед, той рече:

– Не приказвай много, нито бъди толкова надменен и дързък! Но спри дотук и при това престани да ни отговаряш такива безсрамия. Подобавя ти да вникнеш и се подчиниш на моите съвети, понеже за добро те съветвам. И ако те видим покорен нам, и ти ще получиш от нас голяма милост, а и ще се насладиш на много блага, още повече [хора] пък ще те облажават.

Ако ли се противиш на това, знай добре, че ще бъдеш подложен на изпитание чрез много наказания и люти мъки.

Светецът отговори:

– Не ще го бъде никога аз да се подчиня на твоите съвети, но ще спазвам и ще приемам заповедите и по веленията на моя Христос! Дори да ми поднесеш мъчения и наказания, ще ми издействуваш наслаждения, а най-вече – вечна храна. И никак не ще успееш да ме убедиш с твоите закани. Както ти вчера си заявил, с принуда нищо се не постига. При това аз съм Христов труженик и се стремя да умра за Него, както и Той за мене [умря], и да се прославя с Него, а от вашето учение напълно се отвращавам и [го] отричам като безполезно за мене. Макар и да считайте твърдо, че аз от една година съм ваш съмишленик, не е както казахте!

Когато мъченикът рече тези и подобни на тях неща, множеството хора го слушаше внимателно, защото езикът на мъченика бе движен доброизкусно от Светия Дух и накара всички да онемаят и мнозина да се чудят на храбростта му и на отговора. И справедливо! Така нашият господар Иисус Христос говори в своето евангелие: "Когато ви доведат пред царете или князете заради Моето име, не се

грижете какво ще говорите, защото в оня час [то] ще ви се даде и не вие ще говорите, но духът на вашия Отец, който е на небесата." Наистина Христовият угодник никак не се съобразяваше с властниците, а проумя реченото: "Ако някой признае Моето име пред човеците, ще го призная и аз пред моя небесен Отец, а който се откаже от Мене пред човеците, ще се откажа и аз от него пред моя небесен Отец." Докато светецът имаше това наум и се молеше, съдията чуваше вече от народа неочакван укор; и виждайки да се надига жестока кавга, немалки разпри и смутове, рече:

– О Николае, като избереш едно от двете, размисли добре – или да се откажеш от такова изповедание и да мислиш като нас, и от нас почест да получиш, или да пожелаеш смъртта.

И светецът:

– Научен съм от моя Христос да се не боя от убиващите тялото ми, но повече – от убиващите душата! За мене, о съдия, Христос е живота, а смъртта – придобивка. И двете сами заради Христа, а ако са за Христа, както казах, как могат да ме уплашат твоите заплахи със смърт? Заедно с блажения Павел и аз викам ясно – гледай внимателно и вникни с разум! – "Никой не може да ме разлъчи от любовта Христова, ни скръб, ни притеснение и освен тях ни зверове,

ни огън, нито меч, ни рани, нито каквито и да речеш начини на смърт!" Преди, докато още не претърпях от вас никакво изкушение, не можахте да [ме] подчините, та сега ли ще [ме] подчините, след като съм се сподобил с толкова голяма Христова благодат и с неговото застъпничество и грижа? А да претърпя заради него смърт от вас, [значи] да ми издействувате венци и царството небесно.

И понеже христовият изповедник остана, без да се подчини, и предпочете повече смъртта за Христа, и намери, че ще бъде по-сладко да изпие горчилката на смъртната чаша, и разсъди, че тя е по-лека, нежели да се поклони на измамните предания на лъжепророка, съдията чу това, обърка се и се срамуваше да го мъчи несправедливо, ала се боеше, виждайки разсвирепелия народ. Обаче за да угоди на убийците, той отсъди, щото мъченикът за кратко да бъде подложен на мъчение, като се надяваше някак, че ще подчини светеца, щом го изпита с малки изтезания – надяваше се с мрежа вятъра да улови или летящия в облаците орел да хване! Защото имаше власт, но не мъдрост и правосъдие. Тозчас светецът, изпълнен със Светия Дух, започна както подобава да разяснява истината за православието и за светата Троица. А ония, що

тайно се стремяха към православието, те с немалка сладост приемаха словото на благодатта. А някои пък от тях, обзети от слепота и неверие, запушваха ушите си, та да не слушат истината. Как прочее можеха да разберат словото, речено от истината, тези, които бяха обладани от толкова измами и душите им – помрачени от пианството на неразбирането? Как можеха да разберат духовните неща тези, които бяха плътски?

Но докато божие слово беше на устните на светеца, един от намиращите се там убийци удря с голяма тояга светеца по лицето и така му разби челюстта, че от страшния удар изскочи едното око на страдалеца. Не само това, но и хвърлил тоягата, веднага го хваща, поваля го на земята и го тъпчеше безжалостно, като го биеше дълго време с юмрук по главата и по устата. А едновременно го риташе с крака по гърба и по корема, та без малко вътрешностите му да се изсипят. Обзет от крайно неистовство, а още повече – обхванат от бяс, дишайки с яростен пламък, той с една ръка хвана здраво страдалеца за гърлото, а с другата ръка измъкна голям нож и щеше да заколи светеца пред всички, ако не беше възпрян от намиращите се там наоколо и те не бяха го изтръгнали от ръцете на кръвожадния убиец. Той, окаяният,

дръзна да стори това пред народа, понеже искаше да се покаже съвършен ревнител за своята вяра и докрай да повали мъченика. Тогава мнозина го похвалиха, а той, порочният, с удоволствие приемаше похвалите им и въздигаше рога на своята горделивост. Мисля, че той беше един от царските слуги, изпратен с други двама, подобни нему по дело и по нрав в град Средец за надзор на онова място и да бъдат стражи на града, както беше обичайно за царските работи и правила. Това и досега се наблюдава. Но някои казаха, че той бил сродник по плът на светеца и че са били съграждани. Но за това – толкова. А нашето слово да върви напред!

Божественият Николай, така сурово и дълго разкъсван люто от удари, понасяше нетърпимите болки, сякаш беше безтелесен, подтикван от бъдещите надежди. И бидейки в такива беди, съвсем не прекъсваше молитвите и псалмопенията. Защото говореше: "Помилуй ме, Господи, понеже човек ме стъпка, нападайки всеки ден, ме притеснява! Всекидневенно ме тъпчеха враговете ми, защото са мнозина, отвисоко борещите срещу мене! Няма да се уплаша, аз пък на Тебе се уповавам." И прочее.

Докато светецът беше в това състояние, сорището на богоборците, които стояха тук

отпред, му говореха: "От големи почести и дарове се лишаваш, о окаяни! Като не пожела да се подчиниш, ти си си докарал, прочее, това поради коравосърдечието си." И обидно добавяха и други разни хулни думи. Но доблестният Николай стоеше като непоколебим стълб с раните Христови по себе си и се радваше душевно, без да им отвърща. Поради това те се разпалиха с още по-голям гняв и молеха от съдията [разрешение] да го бият. И можеше да се види, възлюбени, множеството лъжемъдруващи – едни да приготвят камъни, други – тояги и пръчки, а трети – да вадят ножове, ще речеш, че всички едновременно се подготвят за убийството на мъченика. Съдията, като видя това, уплаши се много да не би праведникът да бъде убит, преди да е минал съдът. Той заповядва отново да го хвърлят вързан в тъмница, Докато дойде и оня споменат началник и съдия. "Защото – каза той – аз не намерих в този човек никаква вина, заслужаваща смърт."

Докато още изричаше това, стоящите там пред него слуги грабнаха грубо светеца и го влачеха към тъмницата. Настана вик и смут сред убийците и те изтръгват насила светеца от ръцете на слугите. Оголили ножове и мечове, те размахваха и колове във въздуха. И така слагат

безумно и несправедливо ръце на светеца, и не към тъмница, а за убийство го водеха.

И кой ще разкаже най-подробно какво вършеха с него! То е известно само на единия Бог!

Непреклонният духом и безчувствен Николай, сякаш подготвен за това, се оставя в ръцете им с благоукрасено и безстрастно държание. А те го грабнаха и го изведоха, влачейки го, на градския път, ритяха го с нозе, хвърляха камъни, удряха с дървета, а някои ръфаха плътта му със зъби. Дрехите му бяха съвсем разкъсани. Те го държаха пред себе си гол, както се казва. Когато прочее стигнаха до пазара, където наблизко се намираше всечестният храм на светия и велик Христов архиерей Никола, и бяха вече недалече от притвора на оня молитвен храм, той, с вързани ръце, повдигна глава и отдаваше последна почест на великия чудотворец, защото в такава беда не забравяше благочестния [архиерей] Никола.

Но щом видеше отдалече някого от братята, с обич му отдаваше обичайната почит, просейки с вяра от тях молитва и опрощение, понеже нечестивите не разрешаваха на нито един от християните да говори със светеца или поне само да го види.

Докато ставаше това, неочаквано пристигат слугите на тогавашния съдия и ръководител на съда с тояги в ръце и понеже съдията беше заповядал, набиха някои, а други упрекнаха за такава дързост и със строга заповед забраняват на убийците да убият мъченика. Когато видяха [слугите], ония съвсем разсвирепяха и още повече напиреха да убият праведника. И настана голяма размирица и в двете страни. Думата на съдията едва надмогна. По такъв начин те връщат на тълпи множеството им към съдилището, където съдията с кавги ги порицаваше немалко и укорно за безчинната им и жестока постъпка. А те дори не искаха да чуят думите му, особено след като държаха в ръцете си светеца и се разпалваха от още по-силни пламъци на яростта. Съдията, видял раздражението на народа, много се изплаши да не извършат някоя детинщина и едва склони човешкото множество мъченикът да прекара още два-три дни в тъмницата, та дано с молби и заплаха го надвие, докато пристигне началникът съдия. Защото той го очакваше всеки момент...

Един ден, както блаженият си седеше с другите оковани, промъкна се слух за пристигането на съдията, когато споменахме по-горе. И понеже всички се тревожеха какво

ще рекат и отговорят поради различните беди и притеснения, струпали се върху им, то едни се вцепеняваха, обзети от страх, други пък, отчаяли се, пожелаваха смъртта, нежели самия живот, а трети изпадаха в малодушие поради силната скръб и изглеждаха като обезумели. И в такава униние те си говореха един на друг: "Каквато е Божията воля за нас, братя, тъй да бъде! Да бъде благословено името Господне сега и завинаги!" И други подобни на тези думи, както добре знае всеки, който е бил подложен на това изпитание. Божественият Николай, като видя съковниците си така унили, обзет от скръб за тях, с тях преживяваше и той и считаше себе си за най-незначителен. И благосладостно, с любов им говореше следното: "Редно е всички ние да благодарим – рече, – братя и отци, за всичко, що ни сполетя без наше желание, защото [Бог] знае да ни плете венци, ако търпим с благодарност. И ако нечестивият, от когото се боим, ни присъди огън, меч, пропаст, стръмен бряг или някаква друга смърт, нека претърпим всичко усърдно, защото ще гледаме към примера на първите [християни], пострадали славно преди нас. Понеже ние трябва чрез много скърби да влезем в царството небесно..."

Като минаха няколко дена, [Николай] проумя с душевното си око, че му предстои да премине от земята при Бога; и прибавяше усилия към усилията и болки към болките; оттогава живееше без сън, с молитва и със сълзи нощем и денем. Докато светецът пребиваваше така, идва при него един човек, който много пъти го беше посещавал. [Николай] беше приемал от него малко храна, и то със страх, доколкото от по-преди бе спечелил голямото приятелство на тъмничния страж. Името на мъжа беше Георги и жилището му тогава беше близо до тъмницата; той носеше съвсем немалко полезни думи, които подкрепяха страданията му в името на Христа. Оня, който винаги е полезен, той за всички е полезен! Според премъдрия [Соломон], "незлобливият вярва на всяка дума". Той повярва на неговите думи. И естествено! Защото такива и желаше [да чуе]. И бидейки премъдър, Николай слушаше без всякакво честолюбие. Изпълнен със смиреномъдрие, той отговори така на оня брат: "Моли се – рече – за мене, брате, моли се! Защото ето, настана крайт на моето време. Доколкото смъртта не е в преддверието, затова прочее се боя да не попречи тогава на моята душа мрачното множество от бесове, заради неосъзнаването на множеството ми грехове. Плаши ме огънят на

геената и освен това – тартарът и скърцането със зъби, и да не бъде никак и тук и там мъчен според делата си, та да не би и на мене вече Да се каже: "Махнете се от мене, проклети!" И още: "Не ви познавам!" Обаче, възлюбени, не е по силите ми делото, за което си споменал, но да вярваш, понеже и аз вярвам, че може да помогне въздействието на вашите молитви. Но любовта, която за Христа си проявил към мене, знае и да ти въздаде отплата. Моля ти се, боголюбезни, като отидеш при свещените мъже, които са първенци сред Христовите люде на града, кажи им да отправят молитва към щедрия Бог за мене, недостойния. Защото, надявам се, тя ще може да ме укрепи да завърша подвига на моята вяра." Обогатил с такива боговдъхновени думи оня брат, благославя го и го отпраща. А сам, влязъл навътре в тъмницата като в палат, влачейки тежките окови, вдигнал преподобните си ръце към небето, отправяше през сълзи молитвите си към Бога...

Щом праведникът се помоли така в подвиг и прекара в молитви, както се казва, до шестия час на нощта, внезапно някакво божествено сияние озарява светеца и той вече е като в самозабрава. Яви му се ангел, който го подкрепя и напътствува. И оттогава

доблестният беше изпълнен с неизразима радост! И не е чудно, защото силата на Светия дух го осени. И той говореше и действуваше в него според пророка, който рече: "[Духът] диша, където иска."

Но при това виж ми, о слушателю, благодатта в тези, в други и по-големи от тях преславни дарове на Светия Дух! Съкрушеното от удари тяло на мъченика се възстановява напълно; изскочилото око намери своето място и избитите зъби се събраха, с една дума – възкресява го целия, сякаш някакъв мъртвец; и става цял и здрав по промисъл на Всевишния.

Но какво прави праведникът, когато идва на себе си? Благодарни на приемащия молитвите от молещите се, на откликващия бързо за молитвата на смирените. И пак се хвърля на земята, и нови сълзи излива от богодаруваното око. Смята себе си за пепел и пръст – по пророка червей, а не човек, според божествения Давид. Става от молитва и биваше всецяло с Бога, считаше себе си вече за мъртъв, стремеше се към висините. И още повече се разпалва от огъня на божествения дух. И лицето му бе като на Мойсей, светецо чрез светолепието на изпълнилия го дух и с премъдрост, както на първомъченик Стефан. Той живееше в тъмницата сякаш в някакъв

палат. В таква състояние, както чухте, прекара там много дни, търпейки ден след ден все поголеми злини от беззаконниците. И много наскърбяван, той се моли да бъде избавен от тях, като казва: "Погледни, Владико, от висотата на светата Си слава, избави ме от тези, които са ме наобиколили и от търсеците моята душа, защото враговете Ти се разшумяха много и ненавиждащите Те повдигнаха глава, но не предавай на зверовете душите на изповядващите те, Господи, Господи, защото всичко можеш да правиш, само ако поискаш."

И докато светецът произнасяше още молитвата, изведнъж задуха голяма буря и тъмен облак се простря от върха на планината, що гледаше към града, където страдаше блаженият, та до градските покрайнини. Той напълно смрачи и страшно затъмни въздуха. И се виждаше тогава ден, а не е ден, както казва пророкът, и тъма, а не нощ. Когато силната буря връхлетя, изсипва се страшна градушка само върху Сардикийския град, толкова голяма, че тези, които не са видели, няма да повярват. И тя стана причина за много беди и загуби на безбожните. Така Бог знае да извършва чудеса чрез светците и изобличавайки с дело нечестивите, прославя боящите се от него. Когато ставаше страшното, дошло от Бога

наказание, за два или три часа, докато всичко се свърши – уви! – се натрупа толкова много лед, че до 15-ия или до 20-ия ден се намираше още от него. Но и по това ми разбери, обични, какво е било: след толкова дни, въпреки силните слънчеви горещини – защото приближаваше време за жътва, – ледената грамада да остане недоразтопена. Понеже тази казън, наистина люта, искаше да покаже Божието наказание над беззаконните заради жестоката и безчовечна злина към светеца.

Обаче божественният Николай, видял станалото, отново се отдаде на молитва и превърна божия гняв в щедрост и милост. Внезапно, в този момент, наказанието спира. Когато това се случи, голям страх връхлетя всички...

Не много време след оня ден един мъж изсред благородните в града, където стана дивното и ужасно божие знамение, като видя и повярва, че то е станало заради светеца, благодари на Бога за всичко случило се и най-вече, че беше очевидец през своя живот на страданията на мъченика заради Христа. Той се разпали чрез любовта на божественния дух към многострадалния, а и отпреди беше познат на светеца. По тази причина той бе много тъжен и загрижен как би могло да отиде в тъмницата

при светеца и да говори малко с него за полза, какъвто обичай те имаха и отпреди това, и да получи от него благослов и молитва. Той се изпълняше в душата си със силна печал, като гледаше наложеното на благочестивите наказание, забраняващо им да идват при светеца, както по-горе се писа. Но мъжът, виждайки вече [всичко] това, отхвърли от себе си страх и всякакво униение, укрепил се с вярата и надеждата си към мъченика, не зачете никак забраните и наказанията, но на Бога на всичко възложи сам себе си, упова се на молитвите на светеца, и се помоли, говорейки: "Владико, Господи Иисусе Христе, Сине Божи, зная, че съм недостоеен да погледна лицето на Твоите мъченици, но се надявам на Твоите истинни слова, тъй като си рекъл: "Искайте и ще получите." И още: "Да ви бъде според вярата ви." Затова коленича пред Тебе, Боже на силите, да ме удостоиш да видя светия Ти угодник, страдащия заради Твоето свято име. Ей, Господи, поради премногото Си щедрости не ме лишавай от желанието ми, та и аз да възхваля прославяното Ти име през всичките дни на моя живот!"

След молитвата той се прекръсти с всечестния и животворящ кръст и отива при тъмницата, където страдеше блаженият. И когато беше вече

пред двора на тъмницата, видя, че дворната врата на тъмницата е заключена здраво отвсякъде, веднага заобиколи към къщата на оня Георги, който беше наблизо. Водеше със себе си един благоговеен юноша на име Стефан, и той от знатните, вярващи в Христа Бога. Споменатият Георги се зарадва от сърце, като ги видя. Те го поздравиха любезно според обичая и започнаха кратка полезна беседа помежду си, а към средата ѝ вмъкнаха и за причината на посещението. А оня, отпъдил душевния им смут, че и всякакъв страх, чрез любезни думи, направи ги смели и им даде добър съвет да подкупят тъмничния пазач. Това стана след малко. Пазачът нарежда да почакат, докато намери удобно време.

Щом дойде петък от седмицата и настъпи около 6-ия час, тогава всички богоомразни храмове и капища се изпълваха от тях според скверния им обичай; при това те са Свикнали на висок глас да произнасят богоненавистната си молитва, безчинно, със силен крясък и с надменност. Поради споменатите причини по това време настъпи пълна тишина. Гореказаният страж видя, че е настанал моментът, прецени, че той е удобен да влязат боголюбците; и от отвора на тъмничния двор [им] помахаша спокойно да влязат вътре. А оня

Георги беше направил отвора на оградата откъм своя двор, та да посещава тайно светеца, понеже имаше немалко дружба и съгласие с разумния страж. Щом те получиха така преславно възможност да влязат, тъмничарят [ги] изпреварва, затичва се вътре в тъмницата и разказва подробно всичко на светеца за идването на неговите близки. Той го освобождава от оковалите го жезла. Така светецът по-спокойно излиза сам при тях, считайки себе си за недостоен за тяхното идване; той открито и двойно се тревожеше за спасението им: за едните, та дано да отбягнат предстоящите беди и напасти, а за другия – че е дръзнал да престъпи заповяданото. И се обвиняваше заради тяхната беда. Такова беше благоразумието на светеца – той, дивният, бе изпълнен с толкова голямо благодат и грижеше за другарите си. И какво стана после? Той излиза при братята, сякаш от някакъв рай или от палат. Стъпвайки кротко и смирено, дойде до външното прозорче, пред което те стояха, носейки на тялото си Христовите рани, с лице, светецо като на ангел, изпълнен от божествеността на Светия Дух. И ги изпреварва, сторвайки им любезен поклон, както бе присъщо на естествения му благ нрав.

И те също преусърдно му отправиха сърдечен поздрав. А светецът им рече някак тихо и благоразумно: "Защо си правите толкова труд, братя, та побързахте при нашето убожество, като пренебрегнахте толкова злини и наказания от враговете ни, очакващи някой от православните да влезе в клопката заради мене, грешния. А въпреки това, що мислите, аз съм далече от достойното и заслужавам най-страшната мъка, която си заслужих чрез своите грехопадения и – уви! – не съм достоен за никаква милост на моя всеблаг Бог и Владика." Сърцата на онези боголюбци се трогнаха, когато чуха това. И като заговори, единият от споменатите братя, за когото преди малко разказахме на ваша милост – а името на оня мъж беше Матей, – поднася на светеца боголюбезни и душеполезни думи. Разяснява му най-подробно също и части от божествените писания, понеже познаваше боголюбивия му характер, а светецът много обичаше такива духовни слова. Към това Матей добавя: колко блага на царството небесно наследиха тези, що пострадаха за Христа, колко ли пък мъки и безчестия – които от заповедите му се отметнаха. боговдъхновеният Николай много се възрадва душевно: "Благодаря на Господа, рече, изпратил ви при мене, смирения! За мене е по-

сладко от мед да слушам боговдъхновените и свещени думи на светите книги. Но моля ви да ме научите, ако е възможно, може ли да се отцепиш от Христовото стадо и пак към Христовото стадо да се присъединиш?"

Те му казаха всичко, както е редно, и изтъкнаха евангелските притчи, сиреч за блудния син и още – за трикратното Петрово отречение. Разясняват накратко неговото падение. "Но топлите сълзи – рекоха – на [апостола], о преобични, с прилежното покаяние бързо пак смилеха Бога, а за тебе е достойно всячески да се кръстиш с топла кръв. И освен това друга възможност няма! Прочее богопротивното сбрище въобще се постара усърдно да те срине в пропастта на най-страшната измама, о пресладко наше сърце! И вникни с внимание! Ние дойдохме да ти разкрием, обични, тяхното коварство срещу тебе. Чухме някои от убийците да съветват другите: "Никой от вас да не противоречи с нищо на мъжа, та дано с ласкателства и любезни думи го подмамим напълно, та като похули Христа, да се отрече. И тозчас бързо ще го убием. И ще бъде, безумният, от всички поруган, загубил заедно с тялото и душата. Затова, о пречестни, пази се да не те обземе някакъв тщестлавен облак, та да не ти

откраднат съкровището, събрано с толкова труд и пот, да не би измамниците да надвият твоето беззлобие чрез лютата си злоба. Накратко – да не се оплетеш в мрежата на грешните. И при това вече никаква пощада от тях няма за тебе! Вече няма, въобще няма да има за тебе никаква надежда, нито пък ще получиш по какъвто и да е начин спасение от зверовидните онези убийци. Те, както каза пророкът, наостриха срещу тебе езика си и отрова аспидина има на устата им. Но възложи на Бога своята печал и той ще те подкрепя. Отпъди далече, чрез кръстната сила, от боголюбната си душа чуждите помисли или колебанието и маловерието... Бидейки премъдър, сам добре проумей всичко това! Бъди мъжествен и се дръж! Върви усърдно по пътя, за който беше призван! Претърпи храбро за кратко време или по-точно – за едно мигновение, та да не би да станем за присмех и поругание на нашите врагове. Но побързай да бъдеш нова жертва на Бога, който за тебе се пожертвува и в днешно време да станеш светъл мъченик; и на Христовата църква – съвършено украшение; и на християните – неизказана радост и похвала; и образец на тези, о Николае, които след тебе ще пожелаят Христа! А колко слава спечелиха онези, що преди тебе бяха изповедници на

Христовите страдания, та и след смъртта техните свети мощи дават на вярващите различни изцеления и изпълват божията църква с миро и с благоухания. Нали малко време преди тебе заради Христа пострада в този град достохвалният, казвам, и наистина светец Георги, чиито свети мощи ти сам си виждал. И в същата тъмница, в която и ти си днес, той пострада. Но след него ти беше достоверен свидетел и на втория Георги, завършил в този град живота си и приел за Христа мъченическия венец, и на неговите свети мъки. Възревнувай прочее мъчението на онези светци, та да се удостоиш заедно с тях и с техните венци, а този град да се похвали с вас, троицата, понеже ви спечели за горещи застъпници пред светата Троица. И защо са многото думи? Ето, настана време за подвиг, ето – чакат наградите и даровете за твоите трудове! Побързай да ги получиш! Знаеш, о възлюблени, двата пътя, прискърбния и тесния, казвам, и още – оня, широкия. Първият въвежда във вечния живот тези, които вървят по него; а вторият – в мъките отпраща. И така нашите размисли не се мерят като на везна, но което се хареса на ума ни, в него той и да се устреми. Ние сме със свободна воля. Прецени и двата и избери по-добрия. Днес ти предстои или

да наследиш вечните блага, приготвени от Бога за праведните, или – вечните мъки, приготвени за дявола и неговите слуги. Господ да ни избави от него!"

Когато такива и подобни на тях слова бяха речени на светеца от тримата мъже, той, придобил от тях голяма утеха и полза, разпръсква мъглата на различните бури и душевни метежи. Той, благоразумният и проникновеният, изтълкува всичко задълбочено и усмихнат леко, рече на братята:

"Да, вярвам, че наистина така ще бъде! Но това дело не е по моите сили! Не е така, братя мои, както ваше боголюбие си мисли за мене, недостойния! Понеже е необходима помощта на вашите богоугодни молитви, и може би всеблагият Бог ще прояви своята милост към мене, грешния, молен от верните си раби. Уповавам се на него, та до сетния си дъх да се подвизавам заради светото му име и съм готов да умра за него. Дерзайте, о възделени, и нито една мисъл да не изплаши вашите сърца! Така също и да няма, моля ви, някакъв спор сред православните заради мене. Защото е казано: "Горко томува, чрез когото идва съблазънта." Поздравете църквата от мое име и нейните свещенослужители, и целия во Христе събор на православните. Нека те да отправят молитва за

мене, смирения, към щедрия Бог, та множеството ми грехове да не попречат на доброто вероизповедание."

Докато те беседваха такива неща и преумножаваха полезното слово, дяволът никак не забрави завистта си. Някои от затворниците в тъмницата, които бяха от агарянската вяра, завидяха на светеца поради обичта и разговора с онези братя и се съветваха как да открият на мъчителите всички разговори. Но не бе възможно това да остане скрито от светеца. Подразбрал коварството им, той веднага рече на дошлите да разговарят с него на гръцки език, та да не се разбира какво му е говорено, понеже пазеше тях, показалите твърде голяма любов към него, да не пострадат те напразно от неверните. Тъй като казаният вече Стефан владееше добре и майсторски благоизкуството на гръцките думи, нему тези, що бяха с него, наредиха да предава смисъла на думите им. После, когато блаженият ги запита за идването на съдията, когото по-преди споменахме, те казаха за него, че ще се забави и няма да дойде така бързо, като замислиха това, та да не вложат в сърцето на светеца някаква печал и буря, защото е човек от плът, той, който е повисоко от човешкото естество. Но ония прочее се смуцаваха заради тъгите, притесняващи

светеца, а тъй пък повече се измъчваше кога ще се освободи от тленните връзки на естеството и ще промени тленното в нетленно и смъртното, според апостола, с безсмъртните неща, и ще съжителствува с единия Христос, за когото жадуваше. Той говореше: "Кога ще дойда и ще се явя пред лицето Божие!"

И така отправя на мъжете последен поздрав и предрича крайния ден на своята блажена кончина. И им прибави следното: "Моля вас, благоразумните, да не би някой от вас да дойде тук, защото ще имате неприятности заради мене, грешния. Но в уречения ден на моето веселие моля да застанете пред мен, ако е възможно, понеже желая да ми се яви тогава светлостта на вашето лице, като да сте изпратени от Бога при мене."

И така ги отпраца, след като ги благослови, а за тях бе непоносимо да се разделят със светото лице, защото обичта е привикнала с болка да развързва своята любовна привързаност. Очите им се изпълниха със сълзи, когато светецът прекъсна думите за умиление и полза. Ръцете на блажения бяха на тъмничното прозорче, а той се бе навел и бе положил върху тях свещената си брада с благословесни устни и така говореше на братята поради оня малък процеп, както казахме. И те пожелаха тогава да почетат с

целувка светите му ръце, удостоени да бъдат вързани заради Христа. Но светецът строго им забрани да го сторят и осъди себе си като най-нищожен от всички, понеже безкрайно се гнусеше и ненавиждаше гордостта. Но самият той отвътре се поклони на братята, а също и те отвън му се поклониха, както беше редно. И излязоха, получили благословение. Светецът пък влезе кротко и доброволно в определеното място в дълбоката тъмница като в място отрадно и безмълвен прекарваше, в молитва, така че и самият пазач му се чудеше. Той се срамуваше да го връзва, ако самият светец не му заповядаше да извършва определеното си задължение. И въпреки че много пъти искаше да го премести в по-добро място, но бе спиран от светеца. Така стояха нещата.

Преждеречените мъже, получили голяма полза от светеца, разказват открито подробно на всички православни за него и им донасят благословието на светеца, и поздравяват всички от негово име. Всички хора сладостно приеха това и отправяха благодарност към Бога, посочил им такъв поборник на своята църква. И езикът на всички бе движен достохвално от Светия Дух за похвала на страдалеца.

Мнозина, щом чуха какво става с него, разпалвани духом, идваха тайно при светеца за молитва; и през дупката в двора на казания Георги със сълзи на очи приветствуваха светеца. А блаженият Николай иззад прозорчето на тъмницата им се кланяше и ги отпращаше с благослов. Прозорчето пък беше твърде малко, та като се гледа към онази дупка, едва да се съзира неговият свят образ. И не само мъже идваха, но и жени, благородни и благоговейни. И така той удостояваше всички с молитви и благослови и ги отпращаше в мир. И такава бе, както чухте, пребиваването на светеца в тъмницата.

Когато изминаха няколко дни, изведнъж в града се разнесоха немалко слухове, тъй като бе пристигнал вестител за идването на съдията, когото богоомразната тълпа дълго време очакваше сякаш някакъв пророк. Щом той стигна на няколко поприща от града, веднага усърдно наизлизаха да го посрещнат. И като му се поклониха, възхваляха го според техния обичай. Той пък по едно време, едва дошъл на себе си от надменност и гордост, ги разпитва за състоянието и телесното [им] здраве и иска да знае подробности за градското управление. Те някак хитро скриват лукавството и с други немалки клевети срещу православните, яростни,

подклаждат неговия огън. И набързо му изтъкват случая с мъченика; и с безброй различни злословни хитрости донасят срещу светеца. Щом съдията чу това, твърде се наскърби, обаче скрива в сърцето си бурята на скръбта. На неприятелите си той тайно каза: "Видяхте ли злонравието на лукавите, как ни най-малко не почакаха да скрият злобата си, но сякаш с копие или с някаква стрела ме устрелиха в сърцето ми с подобни думи! Колко внезапно ме пресрещнаха, о зла дързост на злите! О, за колко скърби станаха причина! Подобре беше за нас, о приятели, да не бях идвал в този град, нежели в началото, преди всичко друго, да бъда виновен за убийството на праведния мъж!"

И така, скърбейки, измъчен, влезе в града. И когато беше вече в дома си, някои [хора] дойдоха да пренощуват у него цялата нощ, изготвяйки пагубна клевета срещу светеца, та на всяка цена да го убият, като се уговориха помежду си да не ядат, нито пият, докато не предадат праведния на неправедна смърт. О, мерзко тяхно съглашение с дявола! О, побогоомразни от убийците евреи! Както ония направиха лукаво съзаклятие срещу Христос, моя Бог, но повече срещу своите глави или поточно казано срещу великия Павел. Чуй

божественото писание, говорещо: "Юдеите се уговориха – рече— помежду си да не ядат, ни да пият, докле не убият Павла." И каква е прочее разликата между тези и онези? Явно, че никаква! Но тези, които станаха ревнителни на злобата на ония, да получат заедно с тях отплатата за своята злоба; и тези, и онези да наследят вечната тъма! А нашето слово да върви към предстоящите подвизи на светлия мъченик.

На другата сутрин съдът беше подготвен със страхопочитание и се събра безчислено множество народ-убийци да възхвалят оня, който беше дошъл отново да ги управлява, а най-вече – да водят спор за мъченика. Те така бяха подучени от своите предводители чрез указания и съвети; и се събраха единодушно всички, както се каза. Споменатият съдия седна на съдилището с твърде голямо благочиние. Понеже беше много благоразумен и разсъждаваше с остър ум, той помага и на техния ум, според обещанието, както вече казахме. Народът стоеше с измамно благоговение, понеже бяха измамни, а техните предводители и старейшини стояха отпред всеки на отреденото му място. Съдията с дълги речи към тях излага учението на своята ерес и отдава чест на съдийския престол според

мръсния им обичай. Тяхното учение ги поучава не на добродетел или полза, защото те са твърде празни и бедни откъм духовни слова и поощряват към пълно беззаконие и освен това към много други неща: сиреч сребролюбие, лихварство, чревоугодие, двойни отмъщения към враговете, скотоподобни близости на неудържимо блудство и на сладострастия; и още – кипрене с одежди и крайна горделивост, многобрачие и кръвопролитие, конни надбягвания и подготовката за тях и – накратко – всичко, що е противно на евангелските и апостолските предания. Той, който беше умен без разум, вразуми с такива и подобни на тях думи онези безумци, още повече че противопостави чрез сана на своето величие гордостта [си] срещу техния брътвеж. А те, прочее, му рекоха: "Достоен, достоен е, о господарю, твоят разум, можещ добре да укрепи нашето невежество. Благодарим на твоята добронамереност към нас. Но се молим на тебе, могъщи, понеже имаш власт от нашия владетел, твоя благост да има винаги грижа за стадото си и ще можеш да ни освобождаваш от всички врагове, ако пожелаеш да го вършиш...

Има, о владико, има в нашия град един мъж, който, замислил зле враждебни неща срещу учението на нашия предводител и пророк и на

цялото му наследство, не знаем как, подмамен от своето безразсъдство, чрез хула твърде [го] оскърбява. Но не спря дотук, а открито се обявява за християнин. Не можахме да го надвием нито с добрина, нито с ласкателство, нито с различни наказания и мъки. И ето, хванахме го като противник на нашата вяра и го пазим строго вече много време в очакване на твоето идване. А сега, ако твоя светлост заповядва, да бъде доведен пред тебе и сам да чуеш от него странни и преславни неща и сам той пред тебе да говори за себе си."

Съдията, чул тези неща, вече малко се поусмихна. И тъй като беше невъзможно да заобиколи задълженията на своя пост, заповядва веднага: "Така да е!" Когато чутото бе изпълнено по-бързо от думата [му], те, сякаш орли плътоядни, изведнъж измъкват насила светеца от тъмницата и тозчас го изправят пред лицето на съдията. Понеже беше окован в тежките окови, съдията заповяда да го освободят: "Не ще е редно – каза – окован човек да отговаря пред съда." Щом стана това, съдията каза на мъченика, така че всички да чуят: "Заповядва ти се, о човече, сега сам да говориш за себе си. Виж колко хора се възправиха срещу тебе и от тебе много са наскърбени. Нередно прочее си замислил, ако

нещата стоят така, както тези свидетелствуват. Мисля, че вършеното от тебе е несправедливо и трябва да спреш и да искаш прошка за дързостите си. Ако ли пък не, веднага да се чуе отговор от тебе, та и аз, като разбера добре и от тебе, да отсъдя помежду ви справедливо." На това светецът отговори и рече: "Нима този смирен вид, в който си ни намерил, о съдийо, би могъл да дръзне такива неща, както ти си помислил? Ако ли пък и дръзне, то няма да е просто и безсмислено, но чрез ревността на Светия дух и за истината и правдата, и то не за да тласкам към пропастта на прелъщението, а прелъстените да напътствувам към светлината. Понеже редно, редно е, за който и да е човек, чрез разума и съда да открива лъжата и от нея да се гнуса, а на истината да се подчинява и покланя. За християните истината без всяко съмнение е Христос."

Когато мъченикът отговори това със силата на духа, лицето му беше светло, душата – младееща пред бедите, езикът – по-предързостен в изобличенията сега, отколкото първия път; неустрашим спрямо всяко оръдие на мъчение, той ставаше мъжествен и укрепваше, и насочваше всичките си помисли към Христа.

Съдията, след като чу тези неща от духовния мъж, изпълни се веднага с почуда. Понеже

желаеше да разшири общението с християните, пък и видя, че не бе изречено от светеца нищо лъжовно, нито че стореното от него съдържа нещо измамно, и едно, че нямаше какво да възрази срещу истината, друго, че се смили да мъчи несправедливо този, който се придържаше към словото на истината, попита тълпата от онези богоборци: "Какво ще прибавите към това, о приятели – рече. – Аз преценявам, че той с нищо не заслужава смърт!" А те по-твърдо напираха: "От християните се отцепи – говореха – и беше приобщен към нас и ето – година време мислеше като нас, а сега внезапно пак избяга от нас и потъпкал ученията ни, се отклони към християните и както сам чу, нарича себе си християнин. Ние лошо ти обяснихме нещата и затова ти, дайвайки думата на престъпника, отсъди той да избегне смъртта."

От това съдията си помисли колко го осъди народът от първия спор, засрами се, а по-точно – уплаши се от дързостта на града. Той се изпълни със смут и скръб и заповяда да затворят страдалеца в тъмница. Като стана от съдийското място, искайки да успокои техния гневен огън, разреши да има зрелище.

А пък блаженият, излизайки от изпитанието, пееше: "Благославям Господа във всяко време,

похвалата за Него е винаги на устните ми. Заради Господа да се похвали душата ми!" Защото езикът му не мълчеше и не спираше да пее песните заради Христа Бога. Войниците, изпълняващи службата, едва успяха да измъкнат светеца от ръцете на убийците, които искаха да го изгорят жив. Но понеже презлонравните не получиха желаното, някои от тях наостриха езика си срещу своя съдия, загдето не предаде светеца в ръцете им. И се чуваше някаква безредна гълчава. Когато съдията я чу, възнегодуета много от това, учудвайки се на тяхното неистовство и безчовечност. Обаче скри яростта си и с нищо не им противоречи. Той прекара цялата нощ съвсем без сън, с голяма буря в душата си поради несправедното убийство на праведника. Но се боеше и от някакво неочаквано предизвикателство на народа. И така прекара цяла нощ, [мислейки] за това.

Когато настъпи денят, чува, че сбирещето пак се събра. То превъзхожда вчерашното множество хора в желанието за общата борба с думите и с благодръзновението на страдалеца. Когато настъпи вторият или третият час, седна на съдийското място. Наоколо стояха множество служители, ръмжащи ужасяващо, та дано да внушат страх на страдалеца. След това

светецът беше доведен, окован с железни вериги. Съдията рече: "Кажми ми ти, о Николае, на какво си се надявал, като извърши такава и толкова голяма дързост, та да отстъпиш от нашето служение и да се присъединиш към християните, ти, който преди това доброволно дойде от тях при нас. Не знаеш ли на колко злини излагат себе си дръзналите това? И ако ти днес не ни се подчиниш, ще бъдеш предаден на страшни мъчения и ще се лишиш чрез смърт от живота."

Светецът, като изслуша, рече: "Вникни внимателно в казаното от мен, о съдийо! Аз съм християнин от прадеди и не знам как бях ограбен чрез моето неразумие и станах – уви! – роб на греха. Прелъстен от лукави хора, аз бях изтръгнат от Христа, моя Бог и Владика. Но понеже той е благ, слезе на земята заради човешкото спасение и за мене стана [по всичко] човек освен в греха. Той, всещедрият Бог, не иска нито един човек да погине и да отпадне от вечните блага. Но като добър пастир не ме остави да се заблудя, защото съм овца от неговото словесно стадо и съм белязан с печата на светото кръщение. Той ме прие човеколюбие и ме присъедини по великата си милост към стадото си, което е изкупил със своята честна кръв. Понеже той нищо друго не желае, освен

ние да влезем в неговата слава, да достигнем до съвършения мъж, в мярата на възрастта на Христовата духовна цялост..."

Съдията, понеже се боеше от народа и правеше това, що тям бе угодно, рече на мъченика: "Не говори много в глупостта си, подчини се на мене, който те съветвам за добро. Виждаш, че те щадя много отначало и досега."

Светецът пък отговори: "Аз ви рекох, че съм изправен пред вас заради Христа. И пак казвам и не ще престана да казвам даже до последния си дъх. И да не мислиш, че със забрани или ласкателства ще ме удържиш? Защото аз се надявам на подкрепящия ме Христос. За мене, прочее, смърт е животът с вас, безчестниците, а истински живот – смъртта за Христа. Затова се погнусих от вашите измами и сякаш от някакъв огън побягнах и се притекох към Христа. Прочее не се бави, измисли по-бързо мъчение за мене. Готов съм и меч, и огън, и зверове, и всякакъв образ на смъртта да приема заради него. Друго от мене не ще чуеш!"

Тогава съдията заповяда на човешкото множество да отстъпи и им каза да чакат всички извън съда. А сам взе насаме светеца и се отдалечи с него въз вътрешността на своя двор. Те водеха различни разговори помежду си, без никой да ги узнае. Някои от тези, що

бяха там наблизо, говореха, че съдията под клетва рекъл следното на мъченика: "Моля те, о Николае, да не ме тласкаш в грях и да не бъда виновен за твоята кръв. Само за пред съда ни се подчини, преструвай се пред мене, та така да намеря незначителен повед и да те освободя от убийците. И пак си върви, където искаш, и запази вярата си, както искаш. И себе си от смърт избави, мене пък от грях освободи. При това няма повече да те пратя в тъмница, а с мене ще прекараш тук, колкото време искаш, хранейки се с моите приближени."

И светецът: "Не знаеш какво говориш, о съдийо! Аз живея в тъмницата като в някакъв рай, а вашето сборище, помрачено от неверието, живее в тъма, по-горчива от тъмница. Прочее и сам ти познай истината и пристъпи към Христос, истинската светлина, и ще бъдеш наследник на царството небесно! Защото виждам, че си натрупал дни и смъртта те очаква на прага. Побързай, докато не е дошъл краят! Ако ли не, сам ще видиш! А мене или ме върни в дома ми, или ме отпрати при моя Христос!"

Когато мъченикът изговори тези и подобни на тях неща, душата на съдията се изпълни с голяма буря и смут. И той остана съвсем като без ум и не можа да отговори на мъжа.

Справедливо победи истината и измамата замлъкна, а което е най-преславно – в страдалеца действуваше силата на Светия Дух. Но какво прави съдията? Много удивен, той похвали доблестната ревност за вярата. Така също изпровожда светеца със слугите си от вътрешната страна на двора си през вътрешните врати, понеже разбра, че в същото време [агаряните] искаха да го разкъсат или с ножове и мечове да го нарежат на парчета. Тъй като беше благоразумен и милостив, както казахме, той по разни начини трудолюбиво се стараяше за спасяването на блажения, искайки на всяка цена да го пусне. Така протече всичко и пак можеше да се види светецът, настанен със затворниците, да се старая в молитвата, да се весели и да пее в душата си, удостоен с такава благодат от Светия дух и изпълнен с радост и веселие.

А съдията веднага излезе сам при входа, както някога Пилат по време на спасителевите страдания. И им говори, както тогава оня рече на юдеите: "Не намерих в този човек никаква вина, заслужаваща смърт. Затова аз не можах да произнеса присъда срещу него. Но ако искате да ме послушате мене, който ви дава добър съвет, нека той да се прогони далеч от нашия град и при това до смъртта му името му

да се не чува тук, та дано и сам се разкае и пак доброволно дойде при нас. Така ние няма да бъдем виновници за кръвта му и аз ще се избавя от беди и напасти, вие пък ще се освободите от греха на убийството. Защото узнах от мнозина, че в западните земи, намиращи се до Далмация, има един [човек] почетен със сан на епарх от нашия владетел, мъж твърде страшен и на царя верен, и обичан, който бил сродник и близък по плът на мъжа, държан сега от нас. Така че ако той узнае за него, къде ще се скрием или какво можем да му отговорим – на него, имащия такава дързост, както казах, пред царя? По царска заповед той ще премахне всички, а най-вече мене ще лиши заедно със сана и от живота. И кой от вас тогава, кажете ми, ще застане, дързък. пред лицето му? Или кой ще отговаря за несправедливото убийство? Или с какво злато ще утоли яростта на мъжа и ще изкупи кръвта на невинния? Затова, ако ме послушате – слава Богу, ако ли не – вие сами ще видите. Аз не пожелах да съм причина за това дело. Нека ме чуят всички, които са се струпали тук за тази цел." Когато богоомразното сорище чу неочаквания отговор, едни от тях се изплашиха, виждайки последиците, и отстъпваха от замисъла, а други се разпалиха и говореха: "Не

беше ли вярно онова, дето чухме в началото, че съдията е в съгласие с християните и, покварен от тях с подкуп, се старае да освободи нашия хулник?" И стана голяма разправия и смут поради това. Един по-свиреп и по-лют от змия беше заедно с дявола предводител на цялото онова сбрище и подстрекател на цялото злодейство. И той пръв подтикна всички към убийството на мъченика. Като скочи веднага сред останалите, той безочливо – о безумство! – рече със силен глас: "Дерзайте и нито един от вас да не унива, нито да бъде малодушен или маловерието да не победи някак намерението ви! Вярвайте, аз ще дам душата си за това и за всичко ще отговарям, дори и да стигне нещо до самия владетел. Ето пред всички днес свидетелствувам, че давам себе си като залог за неговата кръв!"

О, жестока дързост! О, надменност! О, горд и прескотски глас, който тогава подтикна всички към усърдие и към убийство на невинния. Но преди да бе чут докрай от множеството гласът на оня, окаяния, старец, веднага [настъпи] някакво раздвижване и странен вопъл, и недостоен ропот, и всички с все сила молеха за заколението на светеца.

От този измамник, за когото чухте, братя, от него много пострада Христовата църква.

Страшен вълк, той всекидневно гонеше и тъпчеше Христовото стадо, разрушаваше до основи божите храмове. Но и за многострадалния Георги Нови! Преди малко споменахме за светото му мъчение и за светата му майка и как заради Христа той пострада, обесен на дърво. За неговото мъчение оня беше виновен! И понеже смяташе това за удоволствие, той сега пак се одързости и предизвика смъртта на блажения Николай. Мислеше си, окаяният, че поради убийството на светите мъже си прибавя голяма награда. Но тях той направи светли мъченици, а на себе си и на своите служители издействува вечния огън. Но за ония неща толкова, а нашата мисъл да върви напред.

Споменатият съдия, виждайки народния смут и неразумните им крясъци, съвсем се обърква. След това склонил ги да излязат от съдилището и да почакаат до сутринта, сам става от съдийското място и влиза навътре. Те пък произнасят твърде големи хвали на оня старец, смятаха го за някакъв велик ревнител и поборник на тяхната вяра. А той, завладян от крайна гордост, им заповядва на другия ден всички пак да се съберат и разпуска тържището.

На разсъмване – тогава беше четвъртък от седмицата – съдът е подготвен според обичая и множеството надминава вчерашните хора. Упълномощеният за това, като застава на съдийския стол и видя тълпа, много по-голяма от предишната, пита ги, та дано да се уплашат от това: "Да пристъпят един след друг – рече, – които искат кръвта на мъченика!" Тогава споменатият кръвопиец се разписва в кондиките им според беззаконния им обичай. А след него – втори, трети, пети – тези, които бяха водачи и твърде жестоки, както се каза. Съдията, видял това, става много скърбен и печален, понеже те преуспяха повече от него. Той потвърждава с достоверни свидетели записаното в съда, уплашен най-вече да не би нещо да се забележи. Когато се върна в своя дом, каза следното на близките: "Невинен съм за кръвта на оня мъж. Но нека само видят тези, които искаха това."

Докато, казвам, ставаха тези неща, без численото множество на богопротивните заедно с градския епарх веднага окръжиха двора на тъмницата. След това един от хората на епарха, осмелил се, влезе преди другите при светеца, понеже епархът заповяда: "Като отидеш – рече – при желаещия да умре зле, кажи му: "Виждаш ли колко те щадим? Поне сега се подчини и

постъпи според нашата воля, та да те изтръгнем от самото гърло на смъртта и да ти дарим живот!" И ако успееш да го склониш, ще бъдеш доволен – с немалка почест ще те удостоя заедно с него." Той влезе и започна с ласкателства да обикаля светеца. И, като мислеше да уплаши доблестния поради смъртта, говореше: "Подчини се, о Николае, откажи се от изповядването на християнската вяра. Ако ли не, днес умираш, изгорен с огън!" А светецът се молеше, оставайки непреклонно с ръце и очи, насочени към небето. Едва след известно време отговори кратко: "Защо си правиш труд, о всепорочни? Защо ме плашиш със смъртта, с моя ходатай за вечния живот? Че и огън добавяш, ти, който сам с всичките си съмишленици ще гориш във вечния огън, ти, който се отказа от Христа и служиш на беса! Мисля, че сегашният огън не може да ме разлъчи от любовта на моя Христос и Бог. Защото вярвам, че той, който някога изтръгна от пламъка роса за тримата отроци в пещта, ще превърне огъня в хладина. Ако ли пък се безпокоите за дървата, аз сам ще заплатя цената им. Към тези думи прибави и следното: аз напълно се отрекох от вашата служба и я проклинам, и прибягнах към Христос, моя Бог, и поради Него имам надежда за спасение, и за

Неговото славно и свето име съм готов да умра, та да ликувам навеки с Него в неговото царство. Друго от мене няма да чуете, както от първите дни на моето страдание предварително ви казах!"

Като изрече това, светецът го отпрати. Варваринът, неполучил желаното и загубил надежди, с ръка на устата си се върна без успех. И съобщи на епарха съвсем подробно, така че всички да чуят, отговора на доблестния. Когато тълпата от онези убийци чу това, те съвсем загубиха разум, отказаха се от очакваното и започнаха един по един да се втурват в тъмницата, крещейки със силни викове, та дано така сплашат светеца. В ръцете си държаха всякакви оръдия за мъчение. И отведнъж се стече едва ли не целият град. Но ония бързаха за убийството на светеца, а християните – да видят увенчан доблестния Христов страдалец и да се сподобят с неговите свети молитви; те говореха единогласно: "Господи, помилуй!"

Достохвалният Николай, предугадил своето преселване при Бога, твърде много се зарадва духом, обля се с топли сълзи, падна на колене, протегна ръце към небето и се помоли за последен път, говорейки така: "Боже велики и безначални, Ти, който един царуваш над

всички, единородни Сине и слово Божие, ти, който си в недрата на Отца, животворящо слово от живия Отец, Ти, който си изначално част от присносъщния Бог, сияние на славата и образ на същността на присносъщния Отец, непостижимо начало от безначалното начало, чрез когото всичко от небитие стана битие и съществува, Ти, на когото се покланя всяка твар с Отца и с животворящия Свети Дух! Сам Ти, човеколюбче Господи, погледни от високото Си свето жилище в този час и укрепи немоцта на своя раб! Ето, настана вече денят на моето веселие, но плаши ме огромността на моя грях, та да не би поради него да бъда отхвърлен от Тебе, щедри! Затова коленича пред превеликата дълбина на Твоето милосърдие! Ти си бездна от щедрости, изповядвам се – съгреших, моля се – пречисти ме, преди да е дошъл моят край! Ей, Боже мой, надежда на моето спасение! Не ме посрамвай пред ангели и човеци, но прояви върху ми Твоето милосърдие! И изпрати ангел тих и милостив да вземе окаяната ми душа от грешното ми тяло, та под неговия покров да се спася от [витаещите] във въздуха зли и лукави духове на митарството. И не си спомняй безчислените ми грехове, нещата, що съгреших от младостта си до ден днешен с дело, с дума или с мисъл. Ти, който никога не искаш смъртта

на грешника, избави ме от геената и от страшните мъки; и ме сподоби с участва на твоите избраници, на тези, които добре са Ти угаждали, та и в това да се прослави светото Ти име навеки! Амин." Така, прочее, светецът, отдал на Бога последните си обети, се радваше духом и много се веселеше, понеже се удостои да приеме желанието мъченически край според Христа.

Но кой, о възлюбени, ще изрече думите, що бяха тогава на неговия движен от духа език! И колко достохвални благодарствия и славословия изричаше той към своя Господ Бог, когото жадуваше. И най-чудно е, че в такива мъки и подвизи той виждаше пред очите си смъртта, а с колко смущения в този ден и час се изпълва душата на човека! Но светецът непрекъснато изцяло беше с Бога. И нещата, що ставаха с него, изстрадуваше сякаш в чуждо тяло. Такава е, братя, любовта към Бога. И който я постигне, е блажен, защото е постигнал Бога. Бог се нарича любов, както каза апостолът.

Но нека да чуем станалото после! Страдалецът вече беше във вътрешността на тъмницата, отдаден на голям подвиг, и се грижеше как ще застане пред страшния божи престол, той, за когото, според апостола, не бе достоен целият свят. Безбожното агарянско множество,

уподобило се на диви лъвове, крещеше на стражите: "Дайте ни непокорния!". Николай, непреклонен душевно и безчувствен, готов за това, излезе при тях, след като благослови благоговейно с мир съзатворниците си и измоли от тях молитви. И както Христос на евреите, рече: "Ето, аз съм този, когото търсите." А те веднага го сграбчват и го хвърлят безмилостно на земята, освобождават го от тежките железни окови, с които бяха оковани ръцете и нозете на светеца. И го оставят гол, само по риза; старателно връзват ръцете му назад и го извеждат, вързан с въже. А блаженият излезе със светло лице, сияещ, както в древността боговидецът Мойсей, пеейки псаломски песни, говорейки: "Хвала ти въздавам, Христе Боже, понеже изведе душата ми от тъмница, за да се слави Твоето име. Защото си ме избавил от срыващите се в рова и във вражи ръце не си ме затворил; поставил си нозете ми на просторно място." Също се и обърна, та склони глава и благослови с мир християните, които се случиха там, понеже много искаше да ги види. Когато богоборците съзряха това, позавидяха на благочестивите; и ги разгонват като вълци – о, безумие! – помрачени от мисълта да не би чрез тях да се увеличи дързостта на храбреца. А те смятаха, окаяните, да го уплашат в последния

час. Тогава благочестивите бяха разгонени и епархът обяви наказание, за да не се намери никой от християните, вървящ пред или след светлото шествие на мъченика. Когато стана така, бива грабнат един юноша от православните, комуто дадоха да води вързан светеца на заклание. И това беше [Божие] усмотрение, та поне така той да се наслади, като вижда своите братя. Но [там беше] и друг от братята, този, който преди бе разговарял в тъмницата със светеца и бе запомнил думите и заветите на светеца в тъмницата: "В деня на моето веселие, ако може, нека дойде някой от вас", както преди малко бе казано подробно. Видял светеца така самотен, като избрано агне посред зверове, той отхвърли далече от себе си малодушието и леността, разпали се от любов към мъченика, защити се с оръжието на кръста, надявайки се на молитвите на светеца, втурна се сред всички и дръзко застана пред светото лице на мъченика. Той вървеше предвидливо пред него или след него; и с чести погледи един към друг изразяваха любовта [си] в Христа. Но виж ми и тук благопредвидливостта на светеца! Нито дума не проговори към обичния и – бидейки в такова нещастие – грижеше се да не би чрез разговор да стане явна дързостта на оня брат спрямо него и да не му се случи някоя беда

поради него. Той само благодареше на Бога за това и непрекъснато се молеше. Когато разбра, че са стигнали до мястото, наричано Медно тържище, той почете с поклон намиращия се там свещен храм "Възнесение Господне". Той се радваше, вървейки бързо напред, надпреварваше водещия го, понеже виждаше с душевните си очи Царя на Царете Христос Бог и ангелското зрелище, що го очакваше. И се разпалва от любов или от божествена ревност, както някога Илия. Той вървеше по-бързо от всички, за да стигне до уреченото място и да се вкопчи с дявола-мъчител, та като го смаже с кръстната сила, да получи от Христа желания венец на победата. Но онова, що подкрепяше страдалеца, бе силата на Светия Дух. Пренебрегвайки всичко долу, той мислеше за горното и очакваше кога ще се освободи от тялото и ще съжителствува с Христа. Такава е, прочее, ревността на светците – смъртта им изглежда сън. И справедливо! Тъй като преминават от смърт към живот неостаряващ; приготвени за брака, те изпълват чертога. А какво ще отговорят ония, що треперят от смъртта, що постоянствуват в низките страсти? Защото смъртта идва и насила ни изтръгва. О, горко на неподготвените тогава, когато чертогът ще се затвори и ще чуем: "Вървете си,

не ви познавам!" Каква, кажи ми, полза от тленните неща тогава? Разбира се, че никаква! Но да се върнем към предстоящия раказ и да видим какво правят побеснелите убийци.

Множеството хора се събра на тълпи, а пред тях яздеше епархът с приближените си с голяма надменност и високомерие. Те носеха тояги за изтезание и сопи. [Чуваше се] и вик, размесен с писъка проповедниците вият, а други пък крещят на глас молитвата си. Но предоблестният Николай пропускаше покрай ушите си тяхното старание, а целият беше устремен към Бога и непрекъснато гледаше към [мъченическите] венци. Така се развиваха нещата и мъченикът вече излизаше извън града, но още не беше стигнал до мястото. Един от богопротивните, взел голям камък, тежко нарани светеца в главата, та да усети по-силна болка. Изтече много кръв и свещената му глава се увенча, а раменете на светеца се обагриха сякаш от някакъв червен ораар. Епархът пожела да накаже оня варварин, понеже се беше осмелил без негова заповед да нарани мъченика. И настана голямо търсене, а убиецът, видял това, смеси се с човешката тълпа и избягна наказанието. А светецът след малко достигна до мъченическата арена; той беше на

мястото, известно като Три кладенци, намиращо се на запад от град Средец. И понеже там имаше върби, привързват светеца. Някакъв поток бликаше по малко вода под нозете му. Мъченикът мъжествено се приготви за борба, дръзновен и непреклонен. И отново пред погледа му застана споменатият оня мъчениколюбец, молец с очи светеца за последна молитва. Многострадалният Николай с главата си направи знак за благослов и с радостни очи показва на духовния брат възлизането си от земята на небето. За последен път те се поклониха един на друг, без някой да ги види, защото сякаш по Божие усмотрение ослепяха очите [на агаряните] и те се занимаваха да връзват въжетата по ония дървета. Светецът вдига очите си към небето и получава, блаженият, божествени видения. Взорът му беше светъл като огън. Шепнейки и молейки се, той добави: "В Твоите ръце предавам духа си!" И докато молитвите му са още на устните, внезапно бива пребит с камъни, както първомъченика Стефан, който някога, след като бе улучен от три големи камъка в името на светата Троица, преклони благодарствено колене. Един от убийците измъкна голям камък от потока, удари светеца с всичка сила по темето и така веднага уби

мъченика, а себе си направи мъченикоубиец, от всички по-мерзък. И така блаженият Николай положи в Божиите ръце душата си, подета и възхвалена от ангел. Но, прочее, при силния оня удар така се случи, че от острия камък половината от горната част на черепа на свещената му глава отскочи далече, а върху нея още стоеше малката шапка от червена коприна на оная свещена глава. Нея светецът много обичаше да носи. Мозъкът на главата се беше излял вътре в шапката; вътре бяха и тилните кости заедно със свещените му коси. Споменатият вече брат, сподобил се да види така мъченическият подвиг, с неизречена радост и сълзи въздаде за всичко хвала на Бога. Той обаче скърбеше много и страдаше за това: как да получи някоя част от светите мъченически мощи, та велик дар да принесе на Христовата църква. Понеже видя отдалече черепа на светеца с шапчицата му, тъпкан от безбожниците, той се измъчваше душевно и недоумяваше как би могло да се изпълни желаното от него. Той обикаляше и се навеждаше към оная свещена част от мощите, но бе съвсем невъзможно да се приближи поради множеството убийци. Охкащ и въздишащ, отвсякъде блъскан, побеждавай от страха, той призоваваше на помощ Бога и

светеца да му помогнат за това, което искаше. Но той беше твърде близък на епарха и му беше познат, та си мислеше, че ако изпадне в беда, Господ ще го избави чрез молитвите на светеца. Обнадежден, изведнъж вижда отдалече едно момче от познатите му братя. Уговаря го, показвайки с пръст онова свещено нещо и му обещава, че за труда си ще получи голяма награда от Бога заради това. Докато варварите се занимаваха с убийството на светеца, оня дивен юноша, като улучи благоприятен момент, грабва светата част и отскачайки бързо, побягва. Въпреки че един от богоборците го подгони, но божията помощ го връща празен. И така с божията благодат мъжът получава желаното чрез ръката на добропослушния юноша. Отправил с върховна радост благодарност към Бога и към неговия угод

ник, че го сподобиха да се наслади на такива блага, той пак отиваше да гледа, искайки да види къде ще хвърлят останките от тялото на мъченика. Убийственият народ беснееше над мъртвото и многострадално тяло и не преставаха с обидите си, обикаляйки го като множество псета. Те, както се казва, раздробяваха цялото му тяло. Убийците не оставиха непричастни към това настървение дори децата; и всеки, който не хвърляше камък

върху му, беше заплашен с голямо наказание от епарха. Но и така безчинното множество не се успокои от ярост и гняв, а го вдигнаха от мястото. Наблизо там се намираха християнски гробове и се пазеха костите. И като го завлякоха, те хвърлиха там многострадалното тяло на мъченика. Виждаха се, възлюбени, свещените членове на блажения: от камъни смазана главата, цялата надробена и разкъсана на парчета; ръцете и нозете – начупени, пръстите с ноктите – отрязани и всичко от светото тяло слято в една рана. По някое време те спряха, прекратиха и отдъхнаха от убийството. Така те извършиха всичко. А християните гледаха отдалече, радваха се много от душа за победата на мъченика и отправяха достохвално славословие към Христа, който бе дарил такъв поборник на вярата в днешни времена. И увенчаваха светеца чрез духовни песни. Те очакваха да погребат останките на светото мъченическо тяло и от това да получат освещение. Някои боголюбци от намиращите се там, които познаваха изкуството на доброписците и имаха църковен сан, движени от Христовата воля, съставят веднага тропари за славословие божие и за похвала на светеца и други възхваляй канони и песни; и украсяват подробно с похвалите разказа за

мъченичеството на светеца. Те [съставят] и други, угодни на църквата [песнопения]. Това [правеше] съборът на благочестивите.

Но дяволът, винаги ненавиждащ доброто, пак не престана и бълваше с паметозлобие срещу светеца. Той внушава в ума на един от агаряните да изгори с огън останките от тялото на светия мъченик и да лиши християните от желаното. Така и стана. О, пребеззаконен сред беззаконните! О, зъл и суетномъдруващ нрав! Защото бесът в него започна да крещи към народа: "Аз – говореше, – ако искате, ще изгоря останките от тялото му!" И, о чудо! Още неотзвучало словото на оня мерзък старец, остарял в злодеянията си, още с изричането [му], народът донесе много дърва. Той разпалва голям огън и избира сред онези помощник, нему подобен. И като опънаха ръцете и нозете на светеца, забиха здраво в земята два кола и го поставиха между двата над огнената стихия. Светецът се принесе на Бога сякаш кадило благовонно, жертва за всесъжение. Един от стоящите отпред с тях се затича, окаяният, към дърветата, що бяха струпани там за изгарянето, измъкна отнякъде голямо дърво и с две ръце с все сила удари светеца в корема. И веднага всички вътрешности се изляха на огъня като вода. Така постепенно се стопиха светите мощи;

и така после сложиха всред жарта останките и всичко изгоря без следи – дотолкова, че и костите станаха на прах. А останалата пепел разпръснаха по въздуха и в течащата наблизко вода на потока.

Когато христоносните хора гледаха отдалече това, обгръщаха се със скръб, сякаш с мрачен облак, и никак не проумяваха станалото. Понеже никой не можеше да попречи, те възложиха скръбта си единствено на Бога, на можещия да спаси от малодушие и буря всички, които на него се надяват. Но виж ми и нещо достойно за почуда! Когато сложиха на огъня мощите на светеца, димният облак от изгарянето на светите мощи се разпротря по земята и покри първом християните, които гледаха отдалече, както вече казахме. И пак се вдигна оттам, та се устреми към небето право като стълб.

И така прочее многострадалният Николай умря с кончината на мъчението за Христа някъде около 45-тата си година на 17 ден на месец май в седмия час на деня четвъртък от седмицата в годината от сътворението на света 63-та, прибавена към седемхилядната (1555 г.). Тогава царуваше над измаилтяните Сюлейман, син Селимов.

Източник: Стара българска литература. Том 4.
Житиписни творби. Български писател, С.
1986.